

บทที่ 3

วิวัฒนาการของระบบทุนนิยมและการศึกษาไทย

พัฒนาการของระบบทุนนิยมหลังการปฏิวัติอุตสาหกรรม ระบบทุนนิยมมีการเปลี่ยนแปลงแบบพลวัต กล่าวคือเริ่มจากทุนนิยมการค้า พัฒนามาเป็นทุนนิยมอุตสาหกรรม และทุนนิยมการเงิน ในสังคมไทยระบบทุนนิยมเข้ามาแทนที่ระบบระบบศักดินา จากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ซึ่งเป็นระยะเวลาของการขยายอิทธิพลของลัทธิจักรวรรดินิยมอังกฤษ ไทยถูกบังคับให้ยกเลิกการค้าผูกขาดจากพระคลังข้างที่และถูกลดภาษีในอัตราร้อยละสาม ตลอดจนสิทธิสภาพนอกอาณาเขต เศรษฐกิจไทยถูกผนวกเข้ากับเศรษฐกิจโลก ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ระบบการค้าเสรี ทำให้เกิดการแบ่งงานกันทำ และเลิกการทอผ้าใช้เองภายในครอบครัว ตลอดจนเป็นการทำลายวิถีการผลิตแบบพอเพียง¹ ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

3.1 พัฒนาการของระบบทุนนิยม

จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า ตามทฤษฎีว่าด้วยพัฒนาการตามแนวคิดมาร์กซิสต์ วิวัฒนาการของสังคมมนุษย์ มี 3 ขั้นตอนได้แก่ ทุนนิยมการค้า ทุนนิยมอุตสาหกรรม และทุนนิยมการเงิน ซึ่งจะกล่าวโดยละเอียดดังต่อไปนี้

3.1.1 ทุนนิยมการค้า (Mercantile Capitalist) เป็นระบบการค้าขายสินค้าและได้กำไรจากการซื้อสินค้าในราคาที่ถูกลงกว่าราคาขาย การเริ่มต้นของระบบการค้าเป็นเพียงเพื่อการแลกเปลี่ยนสินค้าและพัฒนาจนกลายเป็นการค้าเพื่อแสวงหากำไร ประมาณศตวรรษที่ 11 ระบบการค้าเติบโตและขยายตัวไปเป็นระบบการค้าทางไกล ดังนั้นภาษาจึงมีความสำคัญต่อการเดินทางไปยังต่างแดนเพื่อการติดต่อสื่อสาร ดังเช่นพ่อค้าจากเมืองฟลอเรนซ์เดินทางไปค้าขายยังประเทศฝรั่งเศส เหล่าพ่อค้าเห็นความสำคัญของภาษา จึงได้เปิดโรงเรียนสอนภาษาต่างประเทศในกลุ่มพ่อค้ากันเอง² ต่อมาประมาณศตวรรษที่ 14 ระบบการค้าในประเทศอังกฤษเฟื่องฟู หรืออาจเรียกว่า “การปฏิวัติ

¹ จักรทิพย์ นาถสุภา และสุธี ประศาสน์เศรษฐ์, “ระบบเศรษฐกิจไทย พ.ศ.2394-2453,” ใน ประวัติ ศาสตร์เศรษฐกิจไทย จนถึง พ.ศ. 2484, จักรทิพย์ นาถสุภา และสมภพ มานะรังสรรค์, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ร่วมกับ มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2527).

² แล ดิลกวิทยรัตน์, “พัฒนาการของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในประเทศไทย,” ใน การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในประเทศไทย: รายงานการวิจัย, สุมาลี ปิตยานนท์ (และคนอื่น ๆ) (กรุงเทพฯ: คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538), หน้า 2-17.

พาณิชย์กรรม (Commerical revolution) อังกฤษเริ่มติดต่อกับการค้ากับทวีปเอเชีย อเมริกาและยุโรป การเติบโตของระบบการค้าดังกล่าว จากการทำเกษตรเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ เกิดการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตเพื่อใช้ในครัวเรือนเป็นการผลิตเพื่อขาย อาจกล่าวได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการเข้าสู่ระบบทุนนิยม³ ประมาณศตวรรษที่ 17 เนเธอร์แลนด์และอังกฤษเข้าครอบครองระบบการค้าทางทะเล อังกฤษเริ่มส่งเสริมการค้าทางไกลกับประเทศเอเชีย ทวีปอเมริกาและยุโรป โดยการนำเข้าสินค้าจากเขตร้อน ได้แก่ น้ำตาล ชา กาแฟและยาสูบแทนที่สินค้าฟริกไทย สินค้าเหล่านี้เป็นที่ต้องการของคนทุกชนชั้น นอกเหนือจากการค้าสินค้าแล้ว จักรวรรดินิยมได้ลดคุณค่าความเป็นมนุษย์ (alienation) จากการค้าทาส กล่าวคือจักรวรรดินิยมต้อนรับคนแอฟริกาซึ่งเป็นอาณานิคม ไปทำงานในไร่สหรัฐอเมริกา อาจกล่าวได้ว่าเป็น “การปฏิวัติพาณิชย์กรรม” (commercial revolution) โดยใช้ความสัมพันธ์ทางการผลิตคือแรงงานมนุษย์และสัตว์ และความจำเป็นต้องการแรงงานหนาแน่นจำนวนมาก (extensive labour) เพื่อรองรับการเติบโตการทำไร่ขนาดใหญ่ (plantation)⁴

การเริ่มต้นของลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตกต้องการขยายอาณานิคม เพื่อครอบครองดินแดนและทรัพยากรตลอดจนประโยชน์ทางการค้า รัฐเป็นผู้ให้การสนับสนุนพ่อค้าในการแสวงหาช่องทางและโอกาสขยายธุรกิจเพื่อสร้างรายได้และความมั่งคั่งให้แก่รัฐ โดยรัฐเป็นผู้ให้การสนับสนุนทางการเงินแก่บริษัทพาณิชย์เอง ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี และการสร้างอาวุธปืน จนสามารถแสดงแสนยานุภาพทางทะเล สิ่งเหล่านี้เป็นความได้เปรียบชนชาติอื่น และบ่อยครั้งรัฐให้การคุ้มครองแก่พ่อค้าด้วยการส่งกองกำลังทหารและเรือรบมาคุ้มกัน การเข้าไปครอบครองดินแดนและทรัพยากรให้เป็นอาณานิคมของจักรวรรดินิยม เป็นรากฐานซึ่งนำไปสู่ “ลัทธิพาณิชย์นิยม” (Mercantilism) ปรัชญาและข้อกำหนดในการควบคุมเศรษฐกิจเป็นการเพิ่มอำนาจและความมั่นคงให้แก่รัฐ⁵

ประมาณ ค.ศ.1800 เกิดการปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่ 1 เมืองลอนดอนมีประชากร 1 ล้านคนหรือเป็น 2 เท่าของเมืองปารีส ระบบการค้าทางทะเลก่อให้เกิดการขยายตัวของเมือง โดยเฉพาะ

³ จักรทิพย์ นาถสุภา, ประวัติศาสตร์การปฏิวัติอุตสาหกรรมเปรียบเทียบ, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2549) หน้า 2.

⁴ อังรี ปีแรน, ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคมยุโรปสมัยกลาง แปลโดย จักรทิพย์ นาถสุภา, คงศักดิ์ สันติพิฤกษ์วงศ์และคณะ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538), หน้า 87.

⁵ เบนจามิน เจ. โคเฮน, ปัญหาจักรวรรดินิยม, แปลโดย ลือชัย จุลาสัย, สุวรรณี เมฆะสุด, กนกศักดิ์ แก้วเทพ และแมน สารรัตน์. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แพรวพินทยา, 2524), หน้า 9.

เมืองลอนดอน ซึ่งเป็นเมืองท่าการนำเข้าและส่งออกสินค้าระหว่างอินเดียกับภาคพื้นทวีป และระหว่างหมู่เกาะอินเดียตะวันตกในทวีปอเมริกากับภาคพื้นทวีป การเติบโตในอุตสาหกรรมสิ่งทอ ส่งผลให้เจ้าที่ดิน (landlord) ต้องการล้อมรั้วที่ดิน (enclosure movement) เพื่อเลี้ยงแกะไว้ขายขนแกะ จนเป็นเหตุผลให้ชาวนาหมดสิทธิ์ในที่ดินส่วนกลาง (the common) ตลอดจนการทำไร่ขนาดใหญ่ และในท้ายที่สุดที่ดินได้กลายเป็นสินค้า รวมทั้งเกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตเพื่อใช้เองมาเป็นการผลิตเพื่อขาย การหมดสิทธิ์ที่ดินทำกิน ทำให้ชาวนาหมดอาชีพ และต้องอพยพเข้าเมืองไปเป็นแรงงานรับจ้างในเมือง⁶

อาจสรุปได้ว่าการปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่ 1 เป็นจุดเริ่มต้นของระบบทุนนิยมผลิตเพื่อการค้า จากการใช้แรงงานหนาแน่นในการผลิต ส่งผลให้เกิดระบบทุนนิยมการค้าภายในประเทศ และขยายไปสู่ระบบการค้าทางไกล

3.1.2 **ทุนนิยมอุตสาหกรรม (Industrial Capitalist)** เป็นทุนที่ต้องอาศัยปัจจัยการผลิตคือเครื่องจักรในการเพิ่มผลิตภาพและสร้างมูลค่าส่วนเกินให้ระบบทุนนิยม ความสัมพันธ์ทางการผลิตอาศัยแรงงานมนุษย์กับเครื่องจักร โดยจ่ายค่าตอบแทน เป็นค่าจ้าง (wage) เป็นการลดคุณค่าความเป็นมนุษย์ (alienation) การที่มนุษย์ต้องอาศัยเครื่องจักรแทนแรงงานมนุษย์นั้น เพราะมนุษย์ต้องการชนะธรรมชาติและความต้องการเพิ่มผลิตภาพทางการผลิต ในอดีตมนุษย์ต้องพึ่งดินฟ้าอากาศตามธรรมชาติ หากฝนแล้งก็อาจไม่ได้ผลผลิตที่เพียงพอ ต่อมาอังกฤษสามารถคิดค้นเครื่องจักรไอน้ำ (steam engine) โดยเจมส์ วัตต์ (James Watt) และนำไปพัฒนาในอุตสาหกรรมต่างๆ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่ 2

ศตวรรษที่ 19 เกิดการปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่ 2 เมื่ออังกฤษสามารถคิดค้นเครื่องจักรไอน้ำ (Steam Engine) ในระบบทุนนิยมอุตสาหกรรม อาศัยปัจจัยการผลิต ได้แก่ เงินทุนและทุนเครื่องจักรราคาแพง ที่ดินและแรงงานซึ่งมีความสามารถและความชำนาญเฉพาะอย่าง เช่น วิศวกร ช่างไฟฟ้า ฯลฯ เพื่อสร้างมูลค่าส่วนเกิน (surplus value) ดังนั้นการลงทุนจำนวนมาก จึงทำให้ทุนต้องผลิตสินค้าจำนวนมาก (mass productions) เพื่อให้เกิดการคั่งทุนและสามารถลดราคาต่อหน่วยให้ถูกลง การปฏิวัติอุตสาหกรรมในประเทศอังกฤษหลังการคิดค้นเครื่องจักรไอน้ำ มีความสำคัญมากต่ออุตสาหกรรมอื่น ๆ ตลอดจนสามารถนำไปใช้ในอุตสาหกรรม เช่น อุตสาหกรรมสิ่งทอ อุตสาหกรรม

⁶ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, ประวัติศาสตร์การปฏิวัติอุตสาหกรรมเปรียบเทียบ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2549), หน้า 1-2.

น้ำตาล แป้ง เบียร์ การปั่นภาชนะ นอกจากการใช้ในอุตสาหกรรมการผลิตแล้ว เครื่องจักรไอน้ำยังสามารถใช้ในการขับเคลื่อนหัวจักร และเครื่องเดินเรือสมุทร รถไฟ⁷

การปฏิวัติอุตสาหกรรมของอังกฤษ สามารถขยายอาณานิคมออกไปเกือบทั่วโลก จากความเข้มแข็งทางกองทัพเรือ จึงเกิดลัทธิจักรวรรดินิยม (imperialism) อันหมายถึงจุดสูงสุดของระบบทุนนิยม (the highest stage of capitalism)⁸ เพื่อความต้องการกระจายสินค้าอุตสาหกรรมและการแสวงหาวัตถุดิบ อังกฤษเข้าครอบครองประเทศในภูมิภาคเอเชียเกือบทั้งหมดได้แก่ อินเดีย พม่า สิงคโปร์ มาเลเซีย ฯลฯ สำหรับเกาะฮ่องกง หลังการแพ้สงครามฝิ่นในประเทศจีน อังกฤษเข้าเกาะฮ่องกง เป็นเวลา 100 ปีและอังกฤษใช้เกาะฮ่องกงเป็นเมืองท่าสำหรับการระบายสินค้าสำเร็จรูปจากประเทศตะวันตก และการส่งออกสินค้าข้าวไปยังประเทศอาณานิคมของอังกฤษ ได้แก่ อินเดีย ชวา สำหรับประเทศฝรั่งเศสเข้าครอบครองประเทศเวียดนาม ลาว เขมร และเหนือเพียงไทยเพียงประเทศเดียวที่ไม่ได้ตกเป็นอาณานิคมของประเทศใดในทางนิตินัย แต่สังคมไทยก็ถูกผนวกเข้ากับเศรษฐกิจโลกหลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง พ.ศ.2398

ศตวรรษที่ 17 หลังการประกาศอิสรภาพของสหรัฐอเมริกาจากอาณานิคมอังกฤษ สหรัฐอเมริกามีความเชื่อในระบบประชาธิปไตย เสรีภาพ และระบบกรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิต เชื่อในปัจเจกชน (individualism) และการแข่งขัน ความเสมอภาคและไม่ชอบระบบอภิสิทธิ์ ประชาชนไปจับจองที่ดินในเขตว่างเปล่าทางชายแดน (Frontier Thesis)⁹ สหรัฐอเมริกาจึงเป็นประเทศที่มีอาณาเขตกว้างใหญ่ ในช่วงต้นศตวรรษที่ 19 อลิต วิตนีย์ (Eli Whitney 1765-1825) นักประดิษฐ์ชาวสหรัฐอเมริกาเริ่มใช้ระบบการผลิตชิ้นส่วนในมาตรฐานเดียว ในการผลิตปืน ส่วนการผลิตการเกษตรเพื่อการค้า (commercial agriculture) ส่งไปขายภาคตะวันออกของสหรัฐอเมริกาและยุโรปแต่มีแรงงานจำกัด และได้ใช้เครื่องจักรในภาคการเกษตร เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิต (productive force) และสามารถผลิตสินค้าเป็นจำนวนมาก (mass production) ก่อนสงครามกลางเมือง สหรัฐอเมริกาเป็นเศรษฐกิจเกษตรกรรม หลังสงครามกลางเมืองเป็นเศรษฐกิจอุตสาหกรรม ผลิตภัณฑ์มวลรวมแห่งชาติ เกษตรกรรมมีอัตราส่วน 25% ในปี ค.ศ.1860 และมีอัตราลดลงเหลือ 17% ในค.ศ.1910 แต่สาขาเกษตรกรรมสามารถเลี้ยงประชากรได้ทั้งประเทศและมีเหลือส่งออก

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 1-8.

⁸ เบนจามิน เจ. โคเฮน, ปัญหาจักรวรรดินิยม, แปลโดย ลือชัย จุลาสัย, สุวรรณี ภากะสุด, กนกศักดิ์ แก้วเทพ และแมน สารรัตน์. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แพรวพิทยา, 2524), หน้า 9.

⁹ จักรทิพย์ นาดสุภา, ประวัติศาสตร์การปฏิวัติอุตสาหกรรมเปรียบเทียบ, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2549), หน้า 195-196.

ส่วนผลผลิตอุตสาหกรรม ในปี ค.ศ.1914 เติบโตเป็น 12 เท่าของ ค.ศ.1860 ในปี ค.ศ.1864 สหรัฐอเมริกาผลิตเหล็กกล้าได้ 13,000 ตัน ในปี ค.ศ.1910 ผลิตได้ 28 ล้านตัน ถ่านหินผลิตได้ 20 ล้านตันใน ค.ศ.1860 ขยายเป็นผลิตได้ 500 ล้านตันใน ค.ศ.1910 น้ำมันปิโตรเลียมจาก 0.5 ล้านบาร์เรลใน ค.ศ.1860 เป็น 209 ล้านบาร์เรลใน ค.ศ.1910 อุตสาหกรรมสิ่งทอฝ้ายใช้ฝ้ายเพิ่มจาก 845,000 เบล (bale) เป็น 48 ล้านเบล ผลผลิตอุตสาหกรรมของสหรัฐอเมริกาเริ่มมากกว่าผลผลิตสาขาเกษตรกรรมใน ค.ศ.1890 และใน ค.ศ.1894 สหรัฐอเมริกาได้ขึ้นเป็นอุตสาหกรรมของสหรัฐอเมริกาคิดเป็นเกือบ 2 เท่าของเยอรมนี¹⁰ เศรษฐกิจของสหรัฐอเมริกา เติบโตสูงสุด อาจเรียกได้ว่าเป็นยุคทอง (Golden Age) อีกทั้งสหรัฐฯ เป็นดินแดนแห่งเสรีภาพ ภายใต้คำกล่าวที่ American Dream ในปี ค.ศ.1913 เฮนรี ฟอร์ด (Henry Ford 1863-1947) สามารถคิดค้นระบบสายพานการผลิตโดยเริ่มใช้ระบบการประกอบแบบเคลื่อนที่ (moving assembly) คือเคลื่อนย้ายสิ่งผลิตมาใส่ชิ้นส่วนเพิ่มเป็นจุด ๆ ในการผลิตรถยนต์ ทำให้ผลิตได้รวดเร็วมากขึ้น¹¹ และอาจกล่าวได้ว่าการก้าวขึ้นเป็นประเทศอุตสาหกรรมอันดับหนึ่งของโลก เป็นการเพิ่มกำลังอำนาจของชาติ และส่วนหนึ่งของผู้นำต้องการให้สหรัฐฯ มีบทบาทเป็นผู้นำโลก อย่างไรก็ตามสงครามโลกครั้งที่ 1 เกิดขึ้นใน ค.ศ.1914 ชาวสหรัฐอเมริกา ก็ยังไม่พร้อมที่จำทำบทบาทผู้นำนี้ แม้จะเข้าไปมีส่วนร่วมในสงคราม แต่หลังสงครามแล้วสหรัฐฯ หวนกลับไปใช้นโยบายโดดเดี่ยว จนกระทั่งหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ค.ศ.1945 สหรัฐอเมริกาจึงเกี่ยวข้องกับโลก¹²

3.1.3 **ทุนนิยมการเงิน (Financial Capitalist)** เป็นทุนที่ไม่ต้องอาศัยปัจจัยการผลิตอื่น ๆ เงินกลายเป็นสินค้า และนำเงินเข้ามาเก็งกำไร (spectaculartion) ในตลาดการเงิน (financial market) และทุนนิยมจะนำเงินไปลงทุนในการเก็งกำไรจากค่าเงิน ซึ่งเปลี่ยนไปจากในอดีตที่เงินเป็นเพียงสื่อเพื่อการแลกเปลี่ยน หลังการปฏิวัติอุตสาหกรรมในประเทศอังกฤษ ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมขยายตัวทั้งด้านการค้าและการลงทุน สหรัฐอเมริกาเริ่มเข้ามามีบทบาทต่อระบบเศรษฐกิจโลกแทนอังกฤษหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ในปี ค.ศ.1947 (พ.ศ.2490) มีการกำหนดใช้มาตรฐานปรัวรรตทองคำ (Gold Exchange Standard) ภายใต้ข้อตกลง "Bretton Wood" สหรัฐอเมริกาปล่อยเงิน

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 209.

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 217.

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 234-235.

มาตรฐานปรัวรรตทองคำ (Gold Exchange Standard) ภายใต้ข้อตกลง "Bretton Wood" เป็นข้อตกลงโดยใช้อัตราแลกเปลี่ยน 35 ดอลลาร์ต่อทองคำ 1 ออนซ์ และให้ประเทศต่าง ๆ ที่ใช้มาตรฐานเดียวกัน ให้เก็บเงินดอลลาร์เป็นทุนสำรองระหว่างประเทศ อ้างใน สมภพ มานะรังสรรค์, พลวัตของระบบการเงินโลกกับผลกระทบต่อไทย, (กรุงเทพฯ: เอดิสันเพรส, 2549).

ดอลลาร์ออกสู่เศรษฐกิจโลกอย่างต่อเนื่อง ทั้งการให้ความช่วยเหลือต่างๆ แก่ต่างประเทศรวมถึงการใช้จ่ายในสงครามเวียดนาม เป็นเหตุผลทำให้นานาประเทศเกิดความกังวลในเสถียรภาพของสหรัฐอเมริกา อังกฤษนำเงินดอลลาร์ส่วนหนึ่งที่ตนมีอยู่มาขอแลกเปลี่ยนทองคำคืน การกระทำดังกล่าวสร้างความวิตกให้กับสหรัฐอเมริกาเป็นอย่างมาก จนสหรัฐอเมริกาต้องประกาศยกเลิกระบบบิรเวรตทองคำ และเปลี่ยนไปใช้ระบบค่าเงินลอยตัวแบบมีการจัดการ (Managed Floating Exchange Rate) เมื่อ 15 สิงหาคม 1971 ต่อมาสหรัฐอเมริกาประกาศยกเลิกระบบ "Bretton Wood" และเปลี่ยนไปใช้ระบบค่าเงินลอยตัวแบบมีการจัดการ สหรัฐฯ กำหนดช่วงการขยายตัวขึ้นลงอยู่ในช่วงแคบ ๆ เพียง 2.25% จากการประชุมสมิทโซเนียนในกรุงวอชิงตันดีซี เมื่อ 16 ธันวาคม 1971 แต่ในที่สุดการกำหนดช่วงไม่สามารถควบคุมได้จึงต้องปล่อยค่าเงินลอยตัวอย่างเสรี¹³ ทั้งนี้เพราะสหรัฐฯได้รับผลกระทบจากวิกฤติน้ำมันของกลุ่มโอเปค กำหนดขายน้ำมันโดยการอิงกับทองคำแทนสกุลเงินดอลลาร์ การปล่อยค่าเงินลอยตัวอย่างเสรี ค่าเงินดอลลาร์สหรัฐฯ ตกต่ำมาก ทำให้เงินเฟ้อและสินค้าแพง ตลอดจนราคาน้ำมันส่งผลกระทบต่อภาคอุตสาหกรรมการผลิตต่าง ๆ รวมทั้งญี่ปุ่นก็ได้รับผลกระทบหลังการยกเลิกข้อตกลง "Bretton Woods" ทำให้ค่าเงินเยนแข็งและส่งผลให้ค่าแรงภายในประเทศสูงขึ้น จนในที่สุดญี่ปุ่นต้องย้ายฐานการผลิตมาสู่ในภูมิภาคเอเชียรวมถึงประเทศไทย

ค.ศ.1973 (พ.ศ.2516) เกิดการขยายตัวของระบบเงินตรา และเงินได้กลายเป็นสินค้าและเข้าสู่ตลาดการเงิน ตลาดการเงินโลกผันผวนจากการซื้อและขายเงินดอลลาร์ การค้าเงินตราต่างประเทศเพิ่มขึ้น 3-4 เท่าตัว จนเกิดตลาดซื้อขายเงินตราล่วงหน้าในตลาดเงินตราระหว่างประเทศในชิคาโก(The Chicago International Monetary Market – IMM) ในปี 1972¹⁴ โดยใช้ "Futures" "Forwards" "Swap" "Options" ฯลฯ เป็นเครื่องมือในการบริหารความเสี่ยง ในตลาดเงินล่วงหน้า ดังนั้นการซื้อขายสัญญาล่วงหน้าจึงกลายเป็นสิ่งจำเป็นในการบริหารความเสี่ยง ยิ่งไปกว่านั้นการเคลื่อนไหวของตลาดเงินจากนโยบายค่าเงินลอยตัวของสหรัฐฯ ทำให้นักเก็งกำไรสามารถหาประโยชน์จากการเก็งกำไร (Speculation) ในทศวรรษที่ 1980¹⁵จนนำไปสู่วิกฤตหนี้ (Debit Crisis) ในเม็กซิโก และต้องขอความช่วยเหลือจาก IMF และลามไปยังละตินอเมริกา ได้แก่ บราซิล อาร์เจนตินา ฯลฯ จากเหตุการณ์วิกฤตหนี้ ทำให้ต้องจัดการประชุม "Plaza Accord" ภายใต้เงื่อนไข

¹³ สมภพ มานะรังสรรค์. พลวัตของระบบการเงินโลกกับผลกระทบต่อไทย. (กรุงเทพฯ: เอดิชั่นเพรส, 2549), หน้า 11-20.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 36.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 36-38.

การแข่งขันค่าเงินสกุลอื่น ๆ ที่ไม่ใช่เงินดอลลาร์ และทางกลุ่มจะร่วมมือกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย¹⁶ สำหรับประเทศไทยเงินทุนเริ่มไหลเข้าตั้งแต่ปี ค.ศ. 1990 จนกระทั่งเกิดเหตุการณ์ต้มยำกุ้งในปี ค.ศ. 1997 (พ.ศ. 2540)

พัฒนาการของระบบทุนนิยมที่กล่าวมาข้างต้น ผู้เขียนต้องการศึกษาเพียงพัฒนาการของระบบทุนนิยมการค้ามาเป็นทุนนิยมอุตสาหกรรมเพียงเท่านั้น โดยจะศึกษาเฉพาะลักษณะของทุนนิยมการค้าที่ครอบงำและมีอำนาจชี้นำระบบการศึกษาของไทย ดังจะกล่าวในบทต่อไป

3.2 ภูมิหลังการเกิดขึ้นชั้นนายทุนและธุรกิจการค้าในสังคมไทย

ก่อนการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงในสมัยรัชกาลที่ 4 พระมหากษัตริย์เป็นผู้ทำการค้าจากการผูกขาดการค้าโดยพระคลังข้างที่ ซึ่งเป็นการค้าต่างประเทศในระบบบรรณาการ “จิ้มก้อง” กับประเทศจีน กล่าวคือในสมัยสุโขทัยพระมหากษัตริย์ส่งคณะทูตไปเป็นตัวแทนพระองค์โดยนำเครื่องบรรณาการไปยังประเทศจีน เพื่อกระชับความสัมพันธ์แบบรัฐต่อรัฐ จีนอนุญาตให้ไทยขายสินค้าและสิทธิต่าง ๆ โดยไม่ต้องเสียภาษี¹⁷ การที่รัฐต้องใช้พ่อค้าจีนทำการติดต่อการค้า เพราะชาวจีนมีความชำนาญทางด้านการค้ามานานและมีประสบการณ์ทางด้านการค้าทางทะเล¹⁸ แสดงให้เห็นว่าชาวจีนมีความชำนาญโดยเฉพาะทางด้านการค้ามาตั้งแต่ในอดีต อีกทั้งกฎหมายจีนไม่อนุญาตชาวต่างชาติเข้าไปทำการค้ายกเว้นชาวจีนโพ้นทะเล¹⁹ ในสมัยอยุธยาการค้ารุ่งเรือง พระมหากษัตริย์ให้พ่อค้าชาวจีนและอินเดียทำหน้าที่ติดต่อการค้าต่างประเทศ และให้สิทธิแก่พ่อค้าทำการค้าส่วนตัวได้ พ่อค้าเหล่านี้มิได้เป็นข้าราชการโดยตรง แต่อาศัยประสบการณ์ทางการค้าหารายได้ให้แก่

¹⁶ วราภรณ์ ทินานนท์, ประวัติการค้าไทย, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์รวมสาส์น, 2516), หน้า 68.

“จิ้มก้อง คือการเจริญทางพระราชไมตรีด้วยการถวายเครื่องบรรณาการ จิ้มก้อง เป็นภาษาจีน “จิ้ม” แปลว่า ให้, “ก้อง” แปลว่า ของกำนัล สนธิการค้ากับจีนในสมัยโบราณ พ่อค้ามักจะนำของกำนัลไปให้เพื่อขอความสะดวกในการทำการค้าขาย แต่จีนมักถือว่า การที่มาจิ้มก้อง เป็นการสวามิภักดิ์ ขอเป็นเมืองขึ้น เมื่อมีของกำนัลมาให้ นอกจากจีนจะให้ความสะดวกในการทำการค้าแล้ว พระเจ้ากรุงจีนยังตอบแทนด้วยของกำนัลอย่างมากมายด้วย พ่อค้าไทยจึงนิยมไปจิ้มก้อง ที่มา วิกิพีเดีย. ประวัติ (ออนไลน์) แหล่งที่มา <http://th.wikipedia.org/wiki/> (2553, มิถุนายน 22)

¹⁷ วราภรณ์ ทินานนท์, ประวัติการค้าไทย, พิมพ์ครั้งที่ 4 หน้า 116.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 44.

¹⁹ ญาดา ประภาพันธ์, ระบบเจ้าภาษีนายอากร สมัยกรุงเทพฯ ยุคต้น, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พันธกิจ, 2548), หน้า

พระมหากษัตริย์ ซึ่งพ่อค้าจะได้รับความคุ้มครองทางการค้าส่วนตัวเป็นการตอบแทน²⁰ ตลอดจนการได้รับอภิสิทธิ์ทางการค้าตามกฎหมายจากรัฐ ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของคณะทูต²¹ ในสมัยพระบรมไตรโลกนาถทรงแต่งตั้งพ่อค้าให้เป็นขุนนาง หากชาวต่างชาติทำประโยชน์ให้แก่ราชการก็สามารถรับราชการ และมีโอกาสขึ้นสู่ตำแหน่งสูงได้ เช่นตระกูลขุนนาค (ชาวเปอร์เซีย)²² โดยกำหนดศักดินาให้ข้าราชการที่มีหน้าที่รับผิดชอบการค้าต่างประเทศเป็นผู้ควบคุมการคลัง และการค้าเรือสำเภาโดยให้ตำแหน่งเป็นโกษาธิบดี(พระคลัง) ว่าราชการกรมท่าถือศักดินา 10,000 และแบ่งกรมท่าออกเป็นกรมท่าซ้ายและกรมท่าขวา กรมท่าซ้ายขึ้นกับพระโขนงหรือราชเศรษฐี ทำหน้าที่ค้าขายกับจีนและดูแลชาวจีนในอยุธยา ส่วนกรมท่าขวาขึ้นกับจุฬาราชมนตรีฝ่ายแขก รวมชาวอินเดีย เปอร์เซีย อาหรับและแขกมัวร์²³ และเพิ่มบทบาทพระคลังสินค้าในการกำกับดูแลสินค้าเข้าและออก ตลอดจนการผูกขาดสินค้าบางชนิด ดังนั้นพระคลังสินค้าจึงซื้อสินค้าราคาถูกและขายสินค้าในราคาแพง ทำให้มีรายได้มากขึ้น²⁴ เดิมทีพระคลังสินค้ามีหน้าที่เพียงเก็บส่วยและนำส่วยที่เหลือไปแลกกับสินค้าฟุ่มเฟือยจากต่างประเทศ²⁵ นับเป็นสถาบันเดียวที่สามารถทำการผูกขาดการค้ากับพ่อค้าต่างประเทศกับรัฐต่างๆ ได้ถูกต้องตามกฎหมาย ทางตรงกันข้ามระบบการค้าดังกล่าวก่อให้เกิดอุปสรรคด้านการค้าของเอกชน กล่าวคือพ่อค้าท้องถิ่นไม่สามารถดำเนินงานได้อย่างอิสระถ้าไม่พึ่งพาระบบราชการภายใต้การค้าผูกขาดของรัฐ บรรดาพ่อค้าต่างสร้างความสัมพันธ์ที่แนบแน่นในระบบราชการหรือพระคลังสินค้าในทางหนึ่งทางใดเสมอ²⁶ ขุนนางที่มีหน้าที่รับผิดชอบงานด้านพระคลังสินค้า ไม่ว่าจะเป็นพระยาโกษาธิบดี พระยาโขนงหรือราชเศรษฐี หรือพระจุฬาราชมนตรี ท่านเหล่านี้มักจะมีการค้าเรือสำเภาที่เป็นของส่วนตัวด้วย²⁷ ขุนนางที่ทำการค้าเรือสำเภา เช่น พระยาพระคลัง (ทุน) (ต่อมาเป็นเจ้าของพระยารัตนธิเบศร์ สมุหนายก ต้นสกุลรัตนกุล) ว่าที่กรมท่าในสมัยพระพุทธยอด

²⁰ สิริลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร, ต้นกำเนิดของชนชั้นนายทุนในประเทศไทย (พ.ศ.2398-2453), (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2523), หน้า 45.

²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 9-10.

²² ผาสุก พงษ์ไพจิตรและคริส เบเคอร์, เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเก่า, พิมพ์ครั้งที่ 3, เชียงใหม่, 2546, หน้า 117.

²³ ขุนวิจิตรมาตรา, ประวัติการค้าไทย, หน้า 116.

²⁴ ผ่องพันธ์ สุภัทรพันธ์, "การศึกษาประวัติศาสตร์เกี่ยวกับพระคลังสินค้า", วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิตภาควิชาประวัติศาสตร์คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2511.

²⁵ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และสุธี ประศาสน์เศรษฐ, ระบบเศรษฐกิจไทย พ.ศ.2394-2453, อังโน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และสมภพ มานะรังสรรค์, ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย จนถึง พ.ศ.2484, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ร่วมกับ มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2527), หน้า 169.

²⁶ สังคีต พิริยะรังสรรค์, ทุนนิยมขุนนางไทย (พ.ศ.2475-2503), (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์), หน้า 24.

²⁷ วราภรณ์ ทินานนท์, ประวัติการค้าไทย, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์รวมสาส์น, 2516) หน้า 66-69.

ฟ้าฯ ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นเศรษฐีเรือสำเภา²⁸ และพระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ (รัชกาลที่ 3) เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งกรมคลัง นอกเหนือจากหน้าที่จัดส่งเรือสินค้าไปค้ากับต่างประเทศแล้ว ยังมีเรือสำเภาเป็นการส่วนพระองค์เป็นจำนวนมากจนถูกเรียกว่า “เจ้าสิ่ว” ซึ่งกลุ่มคนเหล่านี้ได้กลายเป็นนายทุนในเวลาต่อมา

3.2.1 กำเนิดระบบเจ้าภาษีนายอากรกับการดำเนินธุรกิจของตน

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น การค้าเป็นแบบผูกขาดโดยพระคลังสินค้า ตลอดจนเกิดระบบเศรษฐกิจเงินตราขึ้น รัฐต้องการสินค้าเพื่อนำมาขาย และการเกณฑ์แรงงานส่วยสามารถเปลี่ยนเป็นเงินแทนได้ รัฐเปลี่ยนแปลงกฎหมายลดการเข้าเดือนจากเดิม 4 เดือนในปีหนึ่งมาเป็น 3 เดือนในสมัยรัชกาลที่ 2 และสามารถชำระเงินค่าราชการแทนได้ พระมหากษัตริย์อนุญาตให้ข้าราชการหรือเอกชนมาช่วยทำการเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ส่วนเกินแบบผูกขาด²⁹ การผูกขาดภาษีทำได้ทั้งข้าราชการและเอกชน โดยรัฐเป็นผู้กำหนดชนิดอากรขึ้นในกรมต่างๆ³⁰ การประมุขจากการผูกขาดการเก็บภาษีอากรให้แก่รัฐ ตลอดจนผูกขาดการขายสินค้าหากผู้ประมุขได้ ก็จะได้บรรดาศักดิ์เป็นขุนหรือหมื่น มีศักดินา 400 ไร่ มีอำนาจทั้งด้านการบริหารและการคลัง ตลอดจนการได้รับตำแหน่ง “เจ้าภาษี”³¹ และสามารถทำกำไรจากผลผลิตส่วนเกินภายใต้การคุ้มครองของศักดินา การผูกขาดภาษี แสดงให้เห็นว่ารัฐเปิดโอกาสให้เอกชนดำเนินการ และเปิดโอกาสให้ชาวจีนสามารถสะสมความร่ำรวยจากการดำเนินการค้าให้กับพระมหากษัตริย์ เจ้านายและขุนนาง

ระบบเจ้าภาษีนายอากรแบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ เจ้าภาษีอากรแบบผูกขาดและเจ้าภาษีจากการเหมาเมือง³² แม้สยามไทยเปิดการค้าเสรี ไทยถูกจักรวรรดินิยมอังกฤษบังคับให้ยกเลิกการค้าแบบผูกขาด แต่ระบบการผูกขาดภาษีอากรยังคงเฟื่องฟูอยู่ เพราะรัฐจัดเก็บภาษีผูกขาดภายในประเทศมากขึ้น เช่น การผูกขาดภาษีฝิ่น อากรสุรา บ่อนเบี้ย หอย เป็นต้น ต่อมาเจ้าภาษีนายอากร (ตระกูลบุญนาค) มีอิทธิพลมาก จึงยกเลิกระบบเจ้าภาษีนายอากร และทรงแต่งตั้งหอรัษฎากร

²⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 313-314.

²⁹ สิริลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร, ต้นกำเนิดของชนชั้นนายทุนในประเทศไทย (พ.ศ.2398-2453), หน้า 46-47.

³⁰ กรมศิลปากร, ลัทธิธรรมเนียมภาคต่างๆ (พระนคร : คลังวิทยา, 2515), 2: 176-179.

³¹ สิริลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร, ต้นกำเนิดของชนชั้นนายทุนในประเทศไทย (พ.ศ.2398-2453), หน้า 48.

³² เป็นการค้ำระหว่างพระมหากษัตริย์กับพ่อค้าชาวจีน โดยการแต่งตั้งให้พ่อค้าชาวจีนเป็นเจ้าของ ซึ่งมีอำนาจการบริหารราชการ เก็บภาษีและทำการค้าของตัวเอง กำไรที่ได้จะแบ่งกันระหว่างเจ้าเมืองกับพระมหากษัตริย์ ระบบเหมาเมืองเฟื่องฟูอยู่ทางภาคใต้ ซึ่งชาวจีนเป็นผู้ควบคุมกิจการเหมือนแร่ดิบูก อ่างจาก จักรทิพย์ นาถสุภา, วิวัฒนาการทุนนิยมไทย, หน้า 37.

พิพัฒนาขึ้นมาเป็นหน่วยงานจัดเก็บรายได้ให้แก่รัฐขึ้นแทน ในปลายสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 และกลุ่มเจ้าภาษีนายอากรเหล่านี้ได้กลายเป็นนายทุนที่เกิดขึ้นในระยะแรกของสังคมไทย³³ ระบบเจ้าภาษีนายอากรไม่สามารถสร้างชนชั้นกระฎุมพีอิสระ เพราะเจ้าภาษีนายอากรสามารถสะสมทุนได้ เมื่อผนวกเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของระบบศักดินาหรือรัฐ โดยอาศัยอำนาจรัฐเป็นเกราะคุ้มครองกิจกรรมการผูกขาดกับเจ้านายหรือขุนนางผู้ใหญ่อย่างแน่นแฟ้นเสมอ เพื่อคงไว้ซึ่งฐานะของตนเองเอาไว้ได้ เช่น จินตัง (นายอากรเต็ง) หรือหลวงอุดมรัตน์พานิช เจ้าภาษีนายอากรบ่อนเบี้ย สุรา และฝิ่น และยังเป็นเจ้าของโรงสี โรงเลื่อย คุ่อต่อเรือ ฯลฯ ประสบความสำเร็จทางการค้า เนื่องจากเจ้าพระยารัตนาธิเบศร์ และสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยเป็นผู้ทรงอุปถัมภ์ไว้³⁴

ในช่วง พ.ศ.2412-2413 เจ้าภาษีนายอากรบางคนเป็นตัวกลางซื้อข้าว และนำไปขายให้ชาวยุโรป หากผู้ใดมีทุนมาก ก็จะมีร้านค้าข้าวตามเมืองท่าสำคัญ ๆ ใน ฮ่องกงและสิงคโปร์ เจ้าภาษีบางกลุ่มที่มีโรงสีข้าวก็สามารถควบคุมกระบวนการรับซื้อข้าว เริ่มตั้งแต่การซื้อข้าวจากชาวนาจนกระทั่งสีเป็นข้าวสาร และเจ้าภาษีส่วนใหญ่ก็จะขยายกิจการไปยังธุรกิจธนาคาร การเดินเรือ ถึงแม้ว่าระบบเจ้าภาษีนายอากรชาวจีนสามารถสร้างระบบเศรษฐกิจให้เติบโตในสังคม แต่นายทุนกลุ่มนี้ไม่ได้สร้างวัฒนธรรมทางการค้าใหม่ในสังคมไทย และยังคงวัฒนธรรมแบบอภิสิทธิ์และอุปถัมภ์ของศักดินาไทยเพื่อดำเนินธุรกิจเท่านั้น³⁵

3.2.2 พัฒนาการของระบบทุนนิยมการค้าหลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง

สังคมไทยเริ่มเข้าสู่ระบบทุนนิยมหลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ไทยถูกบังคับให้ยกเลิกระบบการค้าแบบผูกขาด และบังคับให้เก็บภาษีในอัตราภาษีร้อยละสาม ตลอดจนถึงสิทธิสภาพนอกอาณาเขต การเปิดเสรีทางการค้า ทำให้เกิดระบบการแบ่งงานกันทำ และทำลายวิถีการผลิตแบบพอเพียงชีพ (Subsistence Economy) และเปลี่ยนเป็นการผลิตเพื่อการค้า อาจกล่าวได้ว่าระบบทุนนิยมที่เกิดขึ้นเป็นสิ่งใหม่ในสังคมไทย

³³ สิริลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร, ต้นกำเนิดของชนชั้นนายทุนในประเทศไทย (พ.ศ.2398-2453), หน้า 44-45.

³⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 54-63.

³⁵ พรณี บัวเล็ก, "ลักษณะของนายทุนไทยในช่วงระหว่าง พ.ศ.2457-2482". (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543).

ค่านิยมและวัฒนธรรมของไทยไม่ชอบพ่อค้า และเห็นว่าพ่อค้าเป็นอาชีพของชนชั้นต่ำ ไม่รู้จักหัวนอนปลายเท้า

ชาวตะวันตกเข้ามาประกอบธุรกิจในสังคมไทยเป็นจำนวนมาก จากการนำเข้าสินค้าสำเร็จรูปและส่งออกสินค้าขั้นปฐม ได้แก่ข้าว ไม้สัก ไปยังประเทศแม่ ซึ่งชนชาติอังกฤษเป็นผู้เข้ามาดำเนินธุรกิจมากที่สุดถึงกว่า 70% ในเวลานั้น³⁶ สินค้านำเข้าส่วนใหญ่เป็นสินค้าสำเร็จรูปที่ผลิตจากเครื่องจักรอุตสาหกรรมในประเทศตะวันตก อาจกล่าวได้ว่าสังคมไทยถูกรอบงำจากทุนนิยมตะวันตกหลังการทำสนธิสัญญา และเนื่องจากสังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม ระบบการผลิตเป็นแบบง่าย ๆ โดยใช้แรงงานมนุษย์และสัตว์ เป็นการผลิตเพื่อใช้เองภายในครัวเรือน ไม่ใช่ผลิตเพื่อการค้า การทำสนธิสัญญาเบาว์ริงถูกบังคับใช้เป็นเวลา 70 ปี และถูกยกเลิกไปในสมัยรัชกาลที่ 6 หลังสงครามโลกครั้งที่ 1³⁷

3.3 กำเนิดทุนนิยมตะวันตกในสังคมไทย

ทุนนิยมตะวันตกเข้ามาประกอบธุรกิจหลังการเปิดการค้าเสรี ส่วนใหญ่ประกอบธุรกิจการเป็นตัวแทนการค้า (Trading Firm) สุอะฮิโร อะกิระ ได้แยกประเภทกลุ่มทุนตะวันตกออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ (1) การประกอบธุรกิจเป็นตัวแทนการค้า (trading firm) (2) ธนาคารพาณิชย์ภายใต้อาณานิคม (Colonial Commercial Bank) (3) โรงงานเหมืองแร่ (4) วิศวกรหรือผู้ชำนาญการที่เป็นลูกจ้างของรัฐ และทำหน้าที่เป็นผู้สนับสนุน (sponsor) หรือเกี่ยวข้องกับราชการ เช่น ขนส่งทางน้ำ, รถราง, รถไฟ และสวนยางขนาดใหญ่ อาจกล่าวได้ว่า บริษัทบอร์เนียว เป็นบริษัททุนนิยมตะวันตกบริษัทแรกที่เข้ามาประกอบธุรกิจหลังการเปิดการค้าเสรี ในปี ค.ศ.1856³⁸ ในจำนวนกลุ่มทุนชาวตะวันตก บริษัทตัวแทนการค้า (Trading houses) มีเป็นจำนวนมากที่สุด ทุนนิยมการค้าต้องใช้เครื่องมือสมัยใหม่ทำการค้าเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมตลอดจนแนวทางการปฏิบัติ และขยายการค้าส่งออกไปยังตลาดต่างประเทศ ในปี ค.ศ.1860 จำนวนบริษัทตะวันตกเพิ่มขึ้น ได้แก่

³⁶ เจมส์ ซี อินแกรม, การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในประเทศไทย 1850-1970, แปลโดย ชูศรี มณีพุกษ์, เฉลิม พจน์ เอี่ยมมงคลา สุภาภรณ์ จรัสพัฒน์ ชิเกโตมิ บรรณาธิการแปล, (ลอนดอน: สำนักพิมพ์อีออกซ์ฟอร์ด, 2552), หน้า 4.

³⁷ ชาลววิทย์ เกษตรศิริ และกัญจิกา ศรีอุดม (บรรณาธิการ). ราชอาณาจักรสยามและราชรัฐสยาม (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2547). หน้า 14-15.

³⁸ ก่อนการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง พระมหากษัตริย์เป็นผู้ทำการค้าผูกขาด และทรงอนุญาตบริษัท Hunter and Hayes เพียงบริษัทเดียวในการส่งออกสินค้า ได้แก่น้ำตาลและพริกไทย และนำเข้าสินค้าอุตสาหกรรมในปี ค.ศ.1824 อ้างใน Suehiro Akira, Capital Accumulation in Thailand 1855-1985, (Japan: Yuuki Kikaku, 1989), หน้า 42.

อเมริกัน 3 บริษัท, ฝรั่งเศส 1 บริษัท และเยอรมัน เริ่มเข้ามาเปิดสาขาเพื่อประกอบธุรกิจการเป็นตัวแทนการค้า (Trading houses) อีก 2 บริษัท และมีจำนวนบริษัทตัวแทนการค้าที่เพิ่มขึ้นในแต่ละปี ค.ศ.1924 รายงานจากสภาหอการค้า ระบุว่าบริษัทนำเข้าและส่งออกสินค้าสินค้า เป็นทุนนิยมตะวันตก หรือชาวอเมริกันเป็นเจ้าของ เป็นจำนวน 53 ราย จากบริษัทนำเข้าทั้งสิ้น 82 ราย หากรวมบริษัทของคนไทย ซึ่งจ้างชาวตะวันตกเป็นผู้นำสินค้าเข้า จะมีจำนวนทั้งสิ้น 61 บริษัท หรือมีจำนวนประมาณ $\frac{3}{4}$ ของจำนวนทั้งหมด³⁹

การดำเนินธุรกิจการเป็นตัวแทนการค้า (Trading firm) ทุนตะวันตกได้ขยายกิจการในธุรกิจประเภทอื่น ๆ โดยประมวลจากกิจการที่ดำเนินธุรกิจมาเป็นเวลาเกือบ 1 ศตวรรษ โดยแยกออกเป็นดังนี้ (1) การส่งออกสินค้าขั้นปฐม ได้แก่ ข้าว ไม้สัก เขา, กล่อง, ดีบุก, ไหมดิบ หนัง อัญมณี (2) การนำเข้าสินค้าได้แก่ ฝ้าย ไหม เครื่องมือ กระสอบป่าน เครื่องจักร, รถยนต์ น้ำมัน ชิ้นส่วนอะไหล่ (3) โรงสีข้าว (4) โรงเลื่อย (5) กิจการเดินเรือ (6) ประกันภัยทางทะเลและประกันอัคคีภัย (7) ตัวแทนธนาคารพาณิชย์ภายใต้จักรวรรดินิยม (8) ตัวแทนบริษัทต่างประเทศและโรงงานท้องถิ่น ซึ่งบริษัทที่ประกอบธุรกิจการเป็นตัวแทนจากการเป็นตัวแทนนายหน้า

บริษัทที่ดำเนินกิจการเป็นระยะเวลาดังกล่าวได้แก่

³⁹ Ibid., p. 42-43

ตารางที่ 1
Business Activity of Major European Trading Houses in Thailand

Name of Company	Year	Nationality	General Agent	Agent/Owner				Export					
				S	B	I	RM	SM	Rice	Teak	Others		
The Anglo Siam Corp	1900	British	X	X		X	X	X			X		X
Barrow, Brown & Co., Ltd.	1871	Thai* (British)	X		X								X
Berli-Jucker & Co., Ltd.	1882	Thai* (Swiss)	X	X		X							X
The Bombay Burmah Trading Corp	1887	British	X	X		X	X	X			X		
The Borney Co.	1856	British	X	X		X					X		X
D. Couper-Johnston & Co., Ltd.	1912	Thai* (British)	X					X					
Diethelm & Co., Ltd.	1872	Swiss	X			X							X
The East Asiatic Co., Ltd.	1897	Danish	X			X	X	X			X		
Ellerman's American Rice & Trading Co., Ltd.	1887	British	X	X		X		X					
The Int'l Engineering Co., Ltd.	1922	-	X			X							X
Louis T. Leonowens Co., Ltd.	1905	British	X			X					X		
E. C. Monod & Co., Ltd	1907	British	X			X							
Steel rothers & Co., Ltd.	1934	British	X			X					X		
Windsor & Co., Ltd.	1871	German	X			X					X		

Sources: Bangkok Times, DBS, various years, Ministry of Commerce, IEDS., อ้างใน Suheiro A., p.45.

*Founded in Thailand

S = Shipping, B = Banking, I = Insurance, RM = Rice Mill, SM = Saw Mill

จากในตาราง 3.2.1 เห็นได้ว่าทุนนิยมตะวันตกทุกบริษัท เข้ามาร่วมกิจกรรมการค้าเป็นตัวแทน (Trading firm) ในประเทศไทยทั้งสิ้น ส่วนบริษัท แองโกล สยาม, บริษัท บอร์เนียว แอนด โท, บริษัท ีลส์ต เอเชียนดีค ทั้ง 3 บริษัท ดำเนินธุรกิจทั้งการเป็นตัวแทน การเดินเรือ ตัวแทนธนาคารพาณิชย์ ประกันภัย โรงสี โรงเลื่อย ตลอดจนการส่งออกสินค้าข้าว ไม้สัก และอื่น ๆ

การเข้ามาประกอบธุรกิจของทุนนิยมตะวันตก ทำให้เกิดการรวมกลุ่มและตั้งเป็นสมาคม พ่อค้านำเข้าแห่งกรุงสยาม (The Siam Importers Association) เพื่อตกลงนำเข้าชนิดของสินค้า และราคา ในปีพ.ศ.2452 มีสมาชิกเริ่มแรก 21 ราย เช่น บริษัท ดีทแฮทแอนด์โก บริษัท อีสท์เอเชียติก บริษัทวินเซอร์ เป็นต้น⁴⁰ พ.ศ.2456 ทุนนิยมตะวันตกรวมตัวกันจัดตั้งสภาการค้านานาชาติ กรุงเทพฯ (Bangkok International Chamber of Commerce) มีสมาชิกเมื่อเริ่มก่อตั้ง 59 ราย มีสมาชิกทุกสาขาธุรกิจ ทั้งการเงิน ธนาคาร ประกันภัย การค้า การเดินเรือ ธุรกิจน้ำมัน ป่าไม้ เหมืองแร่ สำนักงานกฎหมาย ได้แก่ธนาคารฮ่องกงและเซี่ยงไฮ้ ธนาคารชาร์เตอร์ ธนาคารอินโดไชน่า บริษัททอระกัน บริษัทเอเชียติกปิโตรเลียม บริษัทบอมเบย์เบอร์มา บริษัทบอร์เนียว บริษัทดีทแฮท บริษัทวินเซอร์ บริษัทปีกริมแอนด์โก บริษัทหลุยส์ ดี เลียวโนเวนส์ บริษัทแอสตันดาร์ดออย (นิวยอร์ก) บริษัทสยามสตรีมนาวิกेशन และสำนักงานกฎหมายติลเลอร์ ก็กิบบิ้นส์ เป็นต้น⁴¹

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 เกิดการปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดินโดยการรวมศูนย์อำนาจรัฐไว้ที่ส่วนกลาง และทรงเปลี่ยนแปลงระเบียบวิธีการบริหารราชการแผ่นดินแบบตะวันตก โดยจัดตั้ง 12 กระทรวงแทนการปกครองแบบจตุสดมภ์ (เวียง วัง คลัง นา) และตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์ขึ้นดูแลการจัดเก็บภาษีแทนระบบเจ้าภาษีนายอากร ซึ่งการปฏิรูปในครั้งนี้มีบทบาทและประสิทธิภาพให้แก่พระคลังมหาสมบัติ ในเวลานั้นตระกูลขุนนามามีอิทธิพลด้านการผูกขาดภาษีและได้ควบคุมกรมสำคัญต่างๆ ได้แก่ กรมมหาดไทย กรมพระกลาโหมและกรมท่า หลังการตายของสมเด็จพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) รัฐได้อิโณการดำเนินการประมูลภาษีต่าง ๆ ไปที่หอรัษฎากรพิพัฒน์

ประมาณปลายรัชกาลที่ 5 ระบบเศรษฐกิจระหว่างประเทศขยายตัวจากการส่งออกข้าวของไทย ซึ่งเกิดจากปัจจัยต่าง ๆ ในการส่งเสริมการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจไทย เกิดการขยายตัวของอุตสาหกรรมเหมืองแร่และการทำไร่ขนาดใหญ่ในประเทศอาณานิคม และความต้องการแรงงานหนาแน่น (extensive labour) ซึ่งแรงงานส่วนใหญ่เป็นชาวเอเชีย ได้แก่ชาวจีนและอินเดียทำให้เกิดความต้องการข้าวเป็นจำนวนมาก (2) เกิดการพัฒนาระบบขนส่งทางทะเล กล่าวคือการพัฒนาเทคโนโลยีเรือเดินสมุทร เรือกลไฟ ช่วยให้ประหยัดเวลาและค่าใช้จ่าย ตลอดจนค่าระวางมีอัตราที่ถูก

⁴⁰ พรรณี บัวเล็ก. "สยาม" ในกระแสนการเปลี่ยนแปลง: ประวัติศาสตร์ไทยตั้งแต่ รัชกาลที่ ๕. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พันธกิจ), 2547. หน้า 147

⁴¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 147-148.

อีกทั้งการพัฒนาเรือใบขนส่งสินค้าให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น⁴² (3) ความต้องการข้าวเป็นจำนวนมาก เกิดการขยายพื้นที่เพาะปลูกเพื่อเพิ่มผลผลิต (ไม่ได้เพิ่มเทคโนโลยีเพื่อเพิ่มผลผลิต) ตลอดจนการสร้างระบบชลประทาน เช่นคลองรังสิต ความต้องการที่ดิน ทำให้ที่ดินปรับราคาสูงขึ้น ในปี พ.ศ. 2412 มีการเปิดคลองสุเอซและการวางสายโทรเลขใต้น้ำระหว่างยุโรปและเอเชียเพื่อการติดต่อทางไกล การเปิดคลองสุเอซ เป็นการย่นระยะการขนส่งสินค้า และมีการสร้างทางรถไฟสายแรกคือ กรุงเทพฯ-นครราชสีมา การสร้างทางรถไฟก่อให้เกิดประโยชน์ เพราะสามารถอพยพแรงงานรับจ้างจากภาคอีสานมารับจ้างทำนาในทุ่งรังสิตถึงปีละประมาณ 100,000 คน ซึ่งก่อนหน้านั้นการขนส่งระหว่างภาคกลางและภาคอีสานเป็นไปด้วยความยากลำบากตลอดจนการเพิ่มจำนวนประชากรในทวีปเอเชีย ต่อมา พ.ศ.2426 ไทยติดตั้งระบบโทรเลขสายแรกโดยเชื่อมระหว่างพม่าและไชน่อกอน ทำให้ไทยสามารถรับข่าวสารการตลาดได้อย่างรวดเร็วอย่างมีประสิทธิภาพ จนสามารถแข่งขันกับตลาดต่างประเทศได้ นอกเหนือจากปัจจัยที่กล่าวมา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงประกาศเลิกทาส ไพร่ถูกปลดจากพันธนาการจากระบบศักดินา และสามารถออกไปเป็นแรงงานเสรี เพื่อรองรับระบบทุนนิยม

กล่าวโดยสรุป การพัฒนาระบบขนส่ง ส่งผลให้ตลาดข้าวของเอเชียอาคเนย์เชื่อมโยงเข้ากับตลาดข้าวในประเทศอื่น ๆ โดยเฉพาะจีนเป็นประเทศที่มีความต้องการข้าวสูง ซึ่งการส่งออกข้าวจากเรือใบต้องใช้เวลานานในการขนส่ง และต้องส่งออกเป็นข้าวเปลือกหรือข้าวกล้องเพื่อรักษาคุณภาพข้าว จนกระทั่งศตวรรษที่ 19 ไทยและพม่าส่งออกข้าวที่สีแล้วเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ส่งผลให้โรงสีข้าวขยายตัวตามไปด้วยเช่นเดียวกัน⁴³

3.3.1 ความต้องการนายหน้าของทุนนิยมตะวันตกเพื่อดำเนินการติดต่อการค้าและความจำเป็นที่ต้องเรียนรู้ภาษาต่างประเทศเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาด

ทุนนิยมตะวันตกต้องอาศัยตัวแทนนายหน้าเพื่อทำการติดต่อการค้า เนื่องจากพ่อค้าพื้นเมืองมีความชำนาญการตลาดภายในประเทศภายใต้ระบบเจ้าภาษีนายอากรมาก่อน อีกทั้งทุนนิยมตะวันตกยินดีจ้างตัวแทนในระบบการค้าดังกล่าว เพราะชาวตะวันตกเคยประสบปัญหาในช่วงหลังสงครามฝิ่น เมื่อเข้าไปติดต่อการค้าจนพบอุปสรรคในความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรม

⁴² สมภพ มานะรังสรรค์, แนวโน้มพัฒนาการเศรษฐกิจไทย ในช่วงก่อนและหลังการปฏิรูปการปกครองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, (สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544), หน้า 23.

⁴³ เรื่องเดียวกัน, 29.

ตลอดจนภาษาที่ใช้เพื่อการสื่อสาร นายทุนตะวันตกจึงจำเป็นต้องจ้างแรงงานที่มีความรู้ทางด้านภาษาอังกฤษและภาษาจีนเพื่อเป็นตัวกลางระหว่างบริษัทยุโรป, supplier และลูกค้า เพื่อเป็นเครื่องมือในการสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่รายทุน จึงเป็นเหตุผลที่ทุนนิยมตะวันตกพอใจที่จะเลือกพ่อค้าชาวจีนเป็นนายหน้า เมื่อทุนนิยมตะวันตกเข้ามาประกอบธุรกิจในสังคมไทยหลังการเปิดการค้าเสรี ก่อให้เกิดการแข่งขันและความร่วมมือกันระหว่างทุนนิยมชาวจีนและทุนนิยมตะวันตก สำหรับทุนนิยมชาวจีนที่ให้ความร่วมมือกับนายทุนชาวยุโรปจะสอนให้ความรู้แก่พ่อค้าชาวจีนในการเป็นตัวแทนนายหน้า ซึ่งนับเป็นการเกิดขึ้นของระบบการค้าแบบใหม่ในสังคมไทย เพราะชาวจีนมีความชำนาญทางการค้าในสังคมไทยตลอดจนการสอนให้เป็นนายหน้าคอมปราโดร์ตามแบบตะวันตก เพราะพ่อค้าจีนสามารถพูดได้ทั้งภาษาจีนแต้จิ๋ว ฮกเกี้ยน หรืออาจพูดได้ทั้งสองภาษาตลอดจนความรู้ภาษาอังกฤษเล็กน้อย และธุรกิจที่สำคัญของนายทุนตะวันตก ได้แก่กิจการส่งออกกิจการนำเข้า และการธนาคาร⁴⁴ ด้วยการว่าจ้างหรือจ่ายค่าบริการให้แก่ตัวแทน ซึ่งตัวแทนของทุนนิยมตะวันตก เรียกว่า “คอมปราโดร์” โดยทำหน้าที่เป็นตัวแทนในกิจการต่าง ๆ ได้แก่คอมปราโดร์ในกิจการของทุนตะวันตก คอมปราโดร์ซื้อสินค้าเพื่อส่งออก คอมปราโดร์จีนจู้ คอมปราโดร์เบงค็อก⁴⁵ โดยทั่วไปคอมปราโดร์อาจเป็นลูกจ้างของบริษัทตะวันตก หรือเป็นบุคคลอิสระแต่ได้รับการสนับสนุนให้เป็นตัวแทนทำหน้าที่ติดต่อการค้าจากบริษัทตะวันตก⁴⁶ และคอมปราโดร์ส่วนหนึ่งได้สะสมทุนจนกลายเป็นนายทุนในเวลาต่อมา อาจกล่าวได้ว่าคอมปราโดร์เหล่านี้ เป็นการเกิดขึ้นของชนชั้นใหม่ หรือ “middle class” ในสังคมไทย

คอมปราโดร์ จะมีคุณสมบัติและความรู้เฉพาะในแต่ละสาขาอาชีพโดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ ภาษาต่างประเทศ โดยจะได้รับค่าจ้างหรือค่านายหน้าในอัตราค่อนข้างสูง ถนนม ตะนา อ่างถึง คอมปราโดร์ของไทย ในปี ค.ศ.1935 ทำงานในบริษัทส่งออกข้าวชาวยุโรป ได้รับค่าตอบแทนเป็นเงินเดือนประจำในอัตราสูงถึง 6,000-8,000 บาท + ค่านายหน้า⁴⁷ ในขณะที่บทสัมภาษณ์ของสิริรัตน์ คอมปราโดร์จีนจู้ จะได้รับค่านายหน้า 500 บาท ซึ่งการได้รับผลตอบแทนในอัตราที่สูงในอาชีพคอมปราโดร์ชาวยุโรป แสดงให้เห็นได้หลายมุมมอง กล่าวคือ 1) นายทุนมีความต้องการแรงงานที่ผ่านการอบรมในสถาบันการศึกษาหลักสูตรที่สอดคล้องกับความต้องการของทุนใน

⁴⁴ Sueheiro Akira, *Capital Accumulation Thailand 1855-1985*, p.87.

⁴⁵ สิริรัตน์ ศักดิ์เกรียงไกร. *ต้นกำเนิดของชนชั้นนายทุนในประเทศไทย (พ.ศ. 2398- 2453)*. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2523), หน้า 124-125.

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 156-157.

⁴⁷ ถนนม ตะนา. อ้างใน Sueheiro Akira *Capital Accumulation in Thailand 1855-1985*, p.88.

ช่วงเวลานั้น 2) ช่วงเวลานั้นเกิดการขาดแคลนแรงงานซึ่งมีคุณสมบัติสอดคล้องกับความต้องการ ซึ่งเป็นไปตามกลไกตลาดคือเมื่ออุปทานมีน้อยกว่าอุปสงค์ก็ทำให้นายทุนต้องจ้างแรงงานในอัตราที่สูง ซึ่งการก่อตัวของคอมมิวนิสต์เหล่านี้ เป็นการเกิดขึ้นของชนชั้นใหม่หรือชนชั้นกลาง (Middle Class) ในสังคมไทย รวมไปถึงการเกิดชนชั้นแรงงานเสรี ฌองค์ เพ็ชรประเสริฐ เรียกว่า “แรงงานคอปขาว” (White Collar Worker) อาศัยความสัมพันธ์ระหว่างนายทุนกับแรงงานที่ผ่านการอบรมจนเกิดความชำนาญและสอดคล้องกับความต้องการของทุน โดยผ่านกระบวนการศึกษาเพื่อทำหน้าที่อบรม กลุ่มเหล่านี้ได้แรงงานที่มีประสิทธิภาพตลอดจนเป็นเครื่องมือสร้างมูลค่าส่วนเกินให้แก่ทุนได้ ซึ่งแรงงานหรือคนเป็นปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้ทุนสามารถขับเคลื่อนไปอย่างมีประสิทธิภาพ

สรุปหลังการเปิดเสรีการค้า เศรษฐกิจไทยถูกรอบงำจากระบบทุนนิยมการค้า ทุนนิยมตะวันตกเริ่มก่อตัวจากการสะสมทุนในการดำเนินกิจการการเป็นตัวแทนนำเข้าและส่งออก การดำเนินกิจการของทุนตะวันตกต้องอาศัยคอมมิวนิสต์ หรือตัวแทนการค้าอย่างน้อยก็ในระยะแรก และกระบวนการดำเนินกิจการของทุนตะวันตก ซึ่งเป็นระบบการค้าทางไกลต้องการบุคลากรที่มีความรู้ภาษาอังกฤษเพื่อการติดต่อสื่อสาร และในเวลาต่อมาเมื่อระบบการค้าขยายตัวทุนจึงต้องการเสริมเพิ่มขึ้นในเวลาต่อมา

3.3.2 ทุนนิยมตะวันตกหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 – 2500

พ.ศ.2475 เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองของกลุ่มคณะราษฎร โดยคณะราษฎรนำโดย นายปรีดี พนมยงค์ และกลุ่มข้าราชการที่ไม่พอใจจากการถูกปลดจากราชการ เนื่องจากประสบปัญหาภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ (great depression) กลุ่มคณะราษฎรมีความเห็นว่าการปกครองโดยพระมหากษัตริย์เพียงองค์เดียวไม่สามารถแก้ไขปัญหาการตกต่ำของเศรษฐกิจโลกจนส่งผลกระทบต่อประเทศไทย นายปรีดี พนมยงค์ เสนอหลัก 6 ประการ⁴⁸ เพื่อให้ประชาชนอยู่ดี กินดี หลังการสวรรคตของรัชกาลที่ 5 ภาวะเศรษฐกิจโลกตกต่ำ และส่งผลกระทบต่อส่งออกข้าว ตลอดจนการผันผวนในอัตราแลกเปลี่ยนที่อิงเงินกับค่าเงินปอนด์สเตอร์ลิง จนถึงพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 จนนำมาสู่การปฏิวัติ 2475 แต่กลุ่มคณะราษฎรต้องประสบความล้มเหลวเนื่องจากเกิดความขัดแย้งกันเองภายในกลุ่มคณะราษฎร ทำให้รัฐบาลขาดเสถียรภาพในการบริหารราชการ และการดำเนินนโยบายเศรษฐกิจจึงไม่ชัดเจน อีกทั้งคณะราษฎรไม่สามารถยกเลิก

⁴⁸ หลักหกประการของปรีดี พนมยงค์ ประกอบด้วย เอกราช การรักษาความสงบเรียบร้อยในการเศรษฐกิจ เสมอภาค เสรีภาพ และการศึกษา

ระบบกรรมสิทธิ์ เพราะต่างฝ่ายต่างรักษาผลประโยชน์ของตนเอง กล่าวคือกลุ่มศักดินาเก้คงความอภิสิทธิ์ที่มีมาแต่เดิมโดยการรวมตัวกับพวกฝ่ายขวาในคณะราษฎรไม่ให้เปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจการเมือง ทำยที่สุดคณะราษฎรจึงเปลี่ยนแปลงได้เพียงระบบการเมืองจากระบบสมบูรณาญาสิทธิธิมาเป็นระบบกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ⁴⁹

พ.ศ.2481 ในรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม รัฐดำเนินนโยบายเศรษฐกิจชาตินิยม โดยมีความตั้งใจที่จะพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าทัดเทียมชาติอื่น โดยรัฐเป็นผู้ลงทุน หรืออาจเรียกว่า “ทุนนิยมโดยรัฐ” (State Capitalist)⁵⁰ ในกิจการรัฐวิสาหกิจ ซึ่งรัฐใช้การสะสมทุนจากภาคเกษตรซึ่งเป็นพื้นฐานเศรษฐกิจของไทยไปแลกกับเครื่องจักรอุตสาหกรรมราคาแพง ในการผลิตสินค้าอุปโภคบริโภคภายในประเทศ และลดการนำเข้าสินค้าจากต่างประเทศ ซึ่งจอมพล ป. เคยกล่าวถึงความเจ็บปวดของคนไทยที่ต้องบริโภคสินค้านำเข้าจากต่างประเทศ จากการดำเนินนโยบายเศรษฐกิจภายใต้อำนาจของต่างชาติ โดยเริ่มดำเนินนโยบายเศรษฐกิจชาตินิยมภายใต้ คำขวัญ “ไทยทำ ไทยใช้ ไทยเจริญ” และ “เศรษฐกิจไทยเพื่อคนไทย”⁵¹ ทางด้านการทหารจอมพล ป. ต้องการให้รัฐมีความเข้มแข็งเช่นเดียวกับเยอรมันและญี่ปุ่น และต้องการกำจัดราชวงศ์ จากการยกเลิกการพระราชทานยศและตั้งตัวเป็นผู้นำเช่นเดียวกับฮิตเลอร์และมุสโสลินี⁵² ตลอดจนนโยบายการควบคุมคนจีน ดร. ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ให้เหตุผลว่าการดำเนินนโยบายดังกล่าวเพื่อต้องการให้ประเทศไทยกลายเป็นประเทศอุตสาหกรรม และต้องการส่งเสริมให้คนไทยประกอบการเศรษฐกิจมากขึ้น แต่คนไทยยังขาดความชำนาญและเงินลงทุน รัฐบาลจึงเหมาะที่จะเป็นดำเนินการเอง หากเอกชนเป็นผู้ดำเนินการเองก็อาจจะเอาเปรียบพวกแรงงาน⁵³ รัฐเริ่มก่อตั้งกระทรวงอุตสาหกรรมขึ้นเมื่อ 5 พฤษภาคม 2485 และส่งเสริมภาคอุตสาหกรรมอย่างเร่งด่วนในช่วงระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2

⁴⁹ จักรทิพย์ นาถสุภา, “การแสวงหาระบบเศรษฐกิจใหม่หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองของไทย” ใน จักรทิพย์ นาถสุภา และสมภพมานะรังสรรค์ ประวัติศาสตร์ ระบบเศรษฐกิจไทย จนถึง 2484, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ร่วมกับโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2527), หน้า: 52-53

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน.

⁵¹ Suheiro Akira, Capital Accumulation in Thailand 1855 – 1985, pp.107-108.

⁵² สร้อยมาศ รุ่งมณี, “การเปลี่ยนแปลงบทบาทของทุนอเมริกันต่อเศรษฐกิจการเมืองไทย ระหว่าง ปี พ.ศ.2501-2533”, (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548), หน้า 31.

⁵³ ชวลิต วายุภักดิ์, การปฏิรูปเศรษฐกิจไทยในประเทศไทย พ.ศ. 2475-2485, ในจักรทิพย์ นาถสุภาและสมภพมานะรังสรรค์, ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย จนถึง 2484, หน้า 605.

การขยายอิทธิพลของญี่ปุ่นและการหมดอิทธิพลของทุนตะวันตก กลับทำให้นายทุนจีนหลายกลุ่มเติบโตขึ้นจากการซื้อกิจการของชาวตะวันตก และผลิตสินค้าเพื่อสนองความต้องการภายในประเทศ แต่ด้วยระบบการค้าส่วนใหญ่ตกอยู่ในมือของคนจีน ดังที่กล่าวมาแล้ว ในระยะนี้ญี่ปุ่นมีความเข้มแข็งทั้งทางการทหารและทางเศรษฐกิจ และเริ่มเข้ามาขยายอิทธิพล ตลอดจนการกดดันทุนนิยมตะวันตกและขับไล่ทุนตะวันตกให้ออกไปจากประเทศไทย จนสามารถเข้ามาแทนที่ทุนตะวันตก พ.ศ.2484 ญี่ปุ่นประกาศสงครามโลกครั้งที่ 2 จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีในเวลานั้น ประกาศเข้าร่วมเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่น ขณะที่นายปรีดี พนมยงค์และคณะ ติดต่อกับสหรัฐอเมริกา เพื่อขอเป็นสัมพันธมิตร แต่ในท้ายที่สุดญี่ปุ่นแพ้สงคราม ฝ่ายสัมพันธมิตรต้องการให้ไทยจ่ายชดเชยในฐานะที่แพ้สงคราม แต่สหรัฐอเมริกาประกาศว่าไทยได้ร่วมเป็นสัมพันธมิตร ทำให้ไทยสามารถพ้นจากการแพ้สงคราม

ต่อมากิจการในรัฐวิสาหกิจเริ่มเสื่อมความนิยมในปลายทศวรรษ 1950 สาเหตุสำคัญมาจากการขาดประสิทธิภาพในทางปฏิบัติ รัฐวิสาหกิจถูกวิพากษ์วิจารณ์จากหลายฝ่าย รวมถึงธนาคารแห่งประเทศไทย และธนาคารโลกว่า ระบบการจัดการของรัฐวิสาหกิจไม่ดีและไม่มีกำไร คณะทำงานจึงให้คำแนะนำในการพัฒนาอุตสาหกรรม ซึ่งรัฐจำเป็นต้องส่งเสริมวิสาหกิจเอกชน และรัฐควรลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานอื่นๆ ที่จำเป็น ทั้งพลังงานและการขนส่ง ตลอดจนการลงทุนของต่างชาติถูกขัดขวางโดยกิจการของรัฐ และในอนาคตจะได้รับความช่วยเหลือจากต่างประเทศจะขยายวงกว้างขึ้น ประการสุดท้าย ควรใช้การประนีประนอมอย่างชาญฉลาด กล่าวคือต้องลดความเกรงกลัวต่อบทบาทชาวจีน (ชาวต่างชาติ) ในภาคอุตสาหกรรม และเปิดโอกาสให้ข้าราชการบางคนได้ส่วนแบ่งจากเงินกำไรของรัฐวิสาหกิจใหม่ โดยแต่งตั้งข้าราชการผู้มีอิทธิพลให้เป็นกรรมการอำนวยการของบริษัทใหม่เหล่านี้ และโดยฐานะจะได้รับค่าตอบแทน ในขณะเดียวกันก็ให้ข้าราชการไทยควบคุมและดำเนินงานธุรกิจเหล่านี้ คำแนะนำที่กล่าวมา เป็นกระบวนการเพื่อสร้างผู้ประกอบการชาวไทย ซึ่งข้อเท็จจริง ผู้จัดการคนไทยส่วนมากทำงานในบริษัทต่างชาติ หรือบริษัทร่วมทุนหลายบริษัทอยู่แล้ว⁵⁴

กล่าวโดยสรุปการดำเนินนโยบายเศรษฐกิจชาตินิยมในกิจการรัฐวิสาหกิจ ทุนตะวันตกเริ่มถูกลดบทบาทลงจากรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม รัฐดำเนินกิจการโดยรัฐเป็นผู้ลงทุนเองใน

⁵⁴ อินแกรม, การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในประเทศไทย 1850-1970, แปลโดย ชูศรี มณีพฤกษ์, เฉลิมพจน์ เขียมกมลลา สุภาภรณ์ จรัสพัฒน์ ชิเกโตมิ บรรณาธิการแปล, หน้า 340-341.

กิจการรัฐวิสาหกิจ ทั้งในระบบการค้าและอุตสาหกรรม และเริ่มลดบทบาทของทุนนิยมการค้า ตะวันตกของชาวตะวันตกหลังยกเลิกสนธิสัญญาการค้าลง

3.3.3 บทบาทของสหรัฐอเมริกา ตั้งแต่ พ.ศ. 2500

พ.ศ.2500 เกิดการปฏิวัติโดยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และสามารถแย่งชิงอำนาจจากจอมพล ป.พิบูลสงคราม สหรัฐฯ ให้การสนับสนุนรัฐบาลจอมพล สฤษดิ์ โดยการช่วยเหลือการให้เปล่า และการให้เงินกู้ ตลอดจนการช่วยเหลือในด้านอื่น ๆ เช่น การสนับสนุนทางด้านกองทัพ คมนาคมขนส่ง การสร้างเขื่อน ฯลฯ สหรัฐฯ กลายเป็นผู้นำเศรษฐกิจโลก หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และการเกิดสงครามเย็นของ 3 ขั้วอำนาจ ระหว่างสหรัฐฯ จีน โซเวียต กล่าวคือ เกิดการแบ่งขั้วอำนาจของฝ่ายเสรีนิยมและฝ่ายคอมมิวนิสต์ ขณะที่สหรัฐฯ เป็นประเทศเสรีนิยม โซเวียตและจีนเป็นฝ่ายคอมมิวนิสต์ ซึ่งสหรัฐฯ ต้องการต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ในภูมิภาคเอเชีย จนนำไปสู่สงครามเวียดนาม รัฐบาลไทยประกาศให้ความร่วมมือกับสหรัฐฯ ในการต่อต้านฝ่ายคอมมิวนิสต์ สหรัฐฯ ได้อาศัยไทยเป็นฐานทัพในการทำสงครามเวียดนาม ซึ่งทหารอเมริกันเดินทางเข้าสู่ประเทศไทยและใช้จ่ายเงินเป็นจำนวนมาก ทำให้เศรษฐกิจไทยขยายตัวอย่างสูง แต่สหรัฐฯ ไม่สามารถเอาชนะเวียดนามได้จึงได้ยุติสงครามและถอนกำลังกลับ จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นประกอบกับเกิดวิกฤตน้ำมัน ทำให้สหรัฐฯ หยุคให้เงินสนับสนุนแก่รัฐบาลและกองทัพ จึงเป็นสาเหตุให้รัฐไทยต้องกู้เงินจากธนาคารโลกและต้องดำเนินนโยบายตามคำแนะนำของธนาคารโลก และรัฐประกาศแผนพัฒนาเศรษฐกิจ การดำเนินยุทธศาสตร์ส่งเสริมการลงทุน และยุทธศาสตร์การผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้าตามคำแนะนำของธนาคารโลก

พ.ศ. 2502 รัฐดำเนินยุทธศาสตร์ส่งเสริมการลงทุนตามคำแนะนำของธนาคารโลก โดยการยกเว้นภาษีการนำเข้าเครื่องจักรอุตสาหกรรม เป็นระยะเวลา 5 ปี ทุนนิยมสหรัฐฯ เริ่มเข้ามาดำเนินธุรกิจอุตสาหกรรมการผลิต ตามตารางดังต่อไปนี้

ตารางที่ 2

บริษัทอเมริกันที่ได้รับการส่งเสริมการลงทุน (พ.ศ.2502-2507)

ปี พ.ศ.	ประเภทอุตสาหกรรม	บริษัท
2502	อุตสาหกรรมยา อุตสาหกรรมแบตเตอรี่	เมอร์ค ชาร์ฟ แอนด์ โดมน์ เรย์แลม แบตเตอรี่
2503	อุตสาหกรรมแบตเตอรี่	เอเวอเรดี ประเทศไทย อีเอสบี ประเทศไทย
2505	อุตสาหกรรมเครื่องไฟฟ้า อุตสาหกรรมอื่น ๆ	เมเยอร์ ประเทศไทย ดุมอท์ อิเล็กทรอนิกส์ ซิงเกอร์ ประเทศไทย ผลิตภัณฑ์ป่าไม้สยาม ไนลอนไทย
2506	อุตสาหกรรมเหมืองแร่ อุตสาหกรรมผลิตยาง อุตสาหกรรมโรงแรม อุตสาหกรรมอื่น ๆ	บริษัทเหมืองแร่ ไทยแลนด์ สเมลตติ้ง แอนด์รีไฟนิง ไฟร์สโตน ประเทศไทย ไทย ไฮเต็ล ไฟร์โมสอาหารนม อุตสาหกรรมเหล็กไทย-อเมริกัน
2507	อุตสาหกรรมเหมืองแร่ อุตสาหกรรมโรงแรม	บริษัทผลิตหินไทย บริษัท ไทยโลหะ สยามอินเตอร์คอนติเนนตัล นิภาลอคค์

ที่มา : คณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน อ้างใน "Doing Business in Thailand", Bangkok Bank Monthly Review (June 1966).p.24 อ้างโดย อุกฤษ ปัทมานันท์, สหรัฐอเมริกากับนโยบายเศรษฐกิจไทย, วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิตคณะรัฐศาสตร์ ภาควิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย บัณฑิตวิทยาลัย, 2527, หน้า 157.

นอกเหนือจากทุนสหรัฐฯ ที่เข้ามาประกอบกิจการในอุตสาหกรรมการผลิตของญี่ปุ่นและไต้หวันเข้ามาลงทุนในประเทศไทย ระหว่างพ.ศ.2503-2516 ดังนี้ตารางข้างล่างนี้

ตารางที่ 3

ทุนจดทะเบียนของประเทศที่เข้ามาลงทุนระหว่าง ปี พ.ศ.2503-2516 (ล้านบาท)

ประเทศ	จำนวน (ล้านบาท)	อัตราส่วนโดยเฉลี่ย (%)
สหรัฐอเมริกา	1,061.32	37.50
ญี่ปุ่น	468.14	16.54
ไต้หวัน	414.22	14.63
อื่น ๆ	885.84	31.30
รวม	2,819.52	100.00

ที่มา : คณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน อ้างโดย ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, การขยายตัวของระบบทุนนิยมในประเทศไทย (พ.ศ.2488-ปัจจุบัน) ใน สมภพ มานะรังสรรค์ (บรรณาธิการ), การขยายตัวของระบบทุนนิยมไทยในประเทศไทย พ.ศ.2488-ปัจจุบัน (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2524, หน้า 98).

สหรัฐอเมริกาเข้ามามีบทบาทสำคัญในสังคมไทย ภายใต้การแนะนำของสหรัฐอเมริกาและธนาคารโลกตามที่กล่าวมา บริษัทที่เข้ามาดำเนินกิจการในอุตสาหกรรมส่งออกตั้งแต่ พ.ศ.2502 จนถึง พ.ศ.2525 จะพบว่าบริษัทญี่ปุ่นเข้ามาดำเนินกิจการมากเป็นอันดับที่ 1 ตามด้วยสหรัฐฯ เป็นอันดับที่ 2 ในขณะที่อังกฤษมีสัดส่วนเพียงเล็กน้อยในอุตสาหกรรมการผลิต

ตารางที่ 4

Investment in Thailand by Promoted Firms,
Classified According to Nationality: 1952-82

(Units: million baht, %)

Nationality	1959-65 (พ.ศ.2502-2508)	1960-72 (พ.ศ.2503-2515)	1960-82 (พ.ศ.2503-2525)
<i>Total Registered Capital</i> ⁵⁵	2,530 (100.0)	8,020 (100.0)	24,743 (100.0)
Thai	1,678 (66.4)	5,450 (68.0)	18,726 (75.7)
<i>Foreign</i>			
Japan	408 (47.9)	965 (37.5)	1,710 (28.4)
USA	106 (12.4)	356 (13.9)	600 (10.0)
Taiwan	145 (17.0)	404 (15.7)	696 (11.6)
Hong Kong	n.a	36 (1.4)	357 (5.9)
United Kingdom ⁵⁶	25 (2.9)	135 (5.3)	5305 (8.8)

Source: The Board of Investment, Annual Activity Report (in Thai), various issues.

พ.ศ. 2520-2533 รัฐดำเนินยุทธศาสตร์การผลิตเพื่อการส่งออก หลังเหตุการณ์ตุลาคม 2516 และ 2519 จากเหตุการณ์ชุมนุมประท้วงของกลุ่มนักศึกษา จนนำไปสู่เหตุการณ์เดือนตุลาคม ในสมัยรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร จนในที่สุดจอมพลถนอมต้องเดินทางออกนอกประเทศ หลังเหตุการณ์ดังกล่าว ประเทศไทยอยู่ในยุคของประชาธิปไตยเบ่งบาน จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นใน

⁵⁵ Registered capital of firms granted promotion certificates. อ้างใน สร้อยมาศ รุ่งมณี, "การเปลี่ยนแปลง บทบาทของทุนอเมริกันต่อเศรษฐกิจการเมืองไทย ระหว่าง ปี พ.ศ.2501-2533", หน้า 31.

⁵⁶ Suheiro Akira, *Capital Accumulation in Thailand 1855-1985*, p.186.

สังคมไทยและจากคำแนะนำของธนาคารโลก ให้รัฐดำเนินนโยบายการผลิตเพื่อการส่งออกทดแทนการผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้า

อาจกล่าวได้ว่า โครงสร้างเศรษฐกิจไทยหลังการสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 ระบบทุนนิยมมีแนวโน้มไปเป็นทุนอุตสาหกรรมแทนทุนการค้า ดังปรากฏในข้อมูลที่กำลังกล่าวมา และเริ่มลดบทบาทของทุนนิยมการค้าลง

ทั้งนี้ในระบบทุนนิยม ปัจจัยการผลิตเป็นปัจจัยสำคัญคือแรงงาน ซึ่งแรงงานเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญในการขับเคลื่อนให้ทุนเติบโต และเครื่องมือสำคัญในการสร้างแรงงานหรือบุคลากรให้มีคุณสมบัติที่สอดคล้องความต้องการของทุนก็คือ การศึกษา ซึ่งผู้เขียนจะกล่าวถึงพัฒนาการของการอาชีวศึกษาไทยในลำดับต่อไป

3.4 ภูมิหลังการศึกษาอาชีวศึกษาในสังคมไทย

การศึกษาไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้นเป็นระบบการศึกษาในวัด โดยพระเป็นผู้สอน ส่วนการอาชีวศึกษาส่วนใหญ่ได้รับการถ่ายทอดทางบรรพบุรุษ ชุมชนและวัดโดยพระเป็นผู้สอน งานอาชีพได้แก่ ช่างหม้อ ช่างไม้ ช่างปูน ช่างย้อมหนัง ช่างย้อมสี ช่างทำขนม และช่างทำรองเท้า ผู้หญิงสานเสื่อและเป็นช่างทอ⁵⁷ ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีการรวบรวมช่างฝีมือต่าง ๆ ขึ้นเป็นกรมช่างสิบหมู่ ได้แก่ช่างเขียน ช่างปั้น ช่างแกะ ช่างปูน ช่างหุ่น ช่างหล่อ ช่างบุ ช่างรัก และช่างแกะสลัก ส่วนอาชีพอื่น ๆ ก็มีการเรียนตามท้องถิ่นและยังดำรงอยู่จนถึงปัจจุบัน เช่น ถนนตีทอง ถนนดินสอ บ้านพานถม บ้านบุ บ้านช่างหล่อ⁵⁸ เมื่อชาวโปรตุเกสเข้ามาติดต่อการค้าในสมัยอยุธยา ได้นำวิทยาการสมัยใหม่เข้ามาเผยแพร่ เช่นการใช้ปืนใหญ่ การใช้ปืนไฟในสงคราม การต่อเรือเดินทะเล ตำรายาบางชนิด ตลอดจนวิธีการทำขนมหวาน เช่นทองหยิบ ทองหยอด ฝอยทอง สังขยา เป็นต้น

สมัยรัชกาลที่ 3 ไทยทำสนธิสัญญาเบอร์นี อังกฤษต้องการขยายการค้าในกรุงเทพฯ โดยตกลงให้จัดเก็บภาษีปากเรือ ซึ่งระบบการค้าของไทยถูกผูกขาดโดยพระคลังสินค้า สำหรับการสื่อสาร

⁵⁷ เจริญศรี เจริญวัฒน์, “นโยบายและการจัดการการอาชีวศึกษาของไทย ระหว่าง พ.ศ.2475-2503” (ปริญา. การศึกษามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2526), หน้า 14.

⁵⁸ ปรีชาพร วงศ์อนุตรโรจน์, การจัดและบริหารอาชีวศึกษา, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พิมพ์ดี, 1999), หน้า 37.

เป็นไปค่อนข้างยากลำบาก เพราะต้องใช้ถึง 4 ภาษา ได้แก่ภาษาไทย อังกฤษ โปรตุเกสและมลายู จึงสำเร็จ⁵⁹ แสดงให้เห็นถึงคนไทยยังขาดบุคลากรที่มีความรู้ทางด้านภาษาต่างประเทศ นอกเหนือจากการติดต่อเพื่อการค้าแล้ว ชาวต่างชาติยังให้ความรู้ด้านเทคโนโลยีและเทคนิคใหม่ๆ มาบริหารการค้า การบัญชีและการคลัง⁶⁰ ในปี พ.ศ.2371 พวกมิชชันนารีอเมริกาได้เข้ามาเผยแพร่ศาสนาและให้ความรู้ ทางด้านวิทยาการใหม่ๆ ให้แก่สังคมไทย เช่น การแพทย์ การพิมพ์ การช่างต่างๆ และเริ่มก่อตั้งเป็นโรงเรียนแผนใหม่ขึ้นในประเทศไทย ปี พ.ศ. 2376 หมอสมิทได้ตั้งโรงพิมพ์แห่งแรกของประเทศไทย และหมอบลัดเลย์ซึ่งเป็นแพทย์ผู้มีชื่อเสียง เป็นนักหนังสือพิมพ์โดยนำความสำเร็จต่าง ๆ เช่น การปลูกฝิ่นป้องกันไข้ทรพิษ การผ่าตัดและพิมพ์หนังสือ และในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ทรงเริ่มสมาคมกับบาทหลวงคาทอลิก และทรงศึกษาภาษาลาตินกับสังฆราชบัลเลอแกวซ์ และเห็นความสำคัญของภาษาต่างประเทศ จึงจ้างหม่อมแอนนา จากประเทศสิงคโปร์ เพื่อมาสอนพระราชวงศ์เป็นระยะเวลา 7 ปี ซึ่งการอาชีวศึกษาในสมัยนี้ยังไม่เด่นชัด แต่เป็นการเรียนหนังสือและการสอนวิชาเพื่อประกอบอาชีพควบคู่กันไป ในเวลานั้นสังคมไทยกำลังประสบปัญหาลัทธิจักรวรรดินิยม จนไทยต้องยอมเปิดการค้าเสรีกับชาติตะวันตกจากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง พ.ศ.2398 หลังการเซ็นต์สนธิสัญญา ทำให้โครงสร้างสังคมไทยเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบบทุนนิยม และถูกผนวกเข้ากับเศรษฐกิจโลก เกิดการแบ่งงานกันทำ และทำลายเศรษฐกิจแบบพอเพียงไป หลังการเปิดการค้าเสรี ชาวตะวันตกเข้ามาประกอบธุรกิจการค้า และการลงทุน ทำให้เศรษฐกิจเติบโตอย่างรวดเร็ว ตลอดจนการนำวิทยาการสมัยใหม่เข้ามาในสังคมไทย⁶¹ ชาวตะวันตกประกอบการค้าจากการนำเข้ามาสินค้าสำเร็จรูปและส่งสินค้าออกขั้นปฐม ทำให้เกิดระบบการค้าแบบใหม่ขึ้นในสังคมไทย เรียกว่า “ทุนนิยมพาณิชย์” หรือ “ทุนนิยมการค้า” ขึ้น กล่าวคือทุนต้องการแรงงานที่มีความรู้และความสามารถเฉพาะเพื่อเป็นเครื่องมือหนึ่งในการสร้างมูลค่าส่วนเกิน เช่น ความรู้ภาษาต่างประเทศเพื่อการติดต่อสื่อสาร การลงบันทึกบัญชีซื้อ-ขาย เป็นเทคโนโลยีใหม่ของระบบทุนนิยมโดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ในสถาบันการศึกษา⁶² และการเกิดขึ้นของชนชั้นใหม่ในสังคม คือชนชั้นกลาง “middle class” หรือเรียกว่าพ่อค้านายหน้าหรือคอมปราโดร์ เสมียน

⁵⁹ คลังปัญญาไทย. สนธิสัญญาเบอร์นี (ออนไลน์) แหล่งที่มา <http://www.panyathai.or.th/wiki/index.php> (2553, กันยายน 20).

⁶⁰ ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์. เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ (เชียงใหม่: สำนักพิมพ์ซิลค์เวอร์, 2546), หน้า 117.

⁶¹ ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. ชนชั้นกลางไทยในกระแสทุนนิยม. (กรุงเทพฯ: เอดิชั่นเพรส, 2548), หน้า 45.

⁶² แล ดิลกวิทยรัตน์. “พัฒนาการของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในประเทศไทย” ใน สุมาลี ปิตยานนท์ (และคนอื่น ๆ). การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในประเทศไทย รายงานการวิจัย. (กรุงเทพฯ: คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538), หน้า 2-17.

พนักงานขาย เลขานุการ พนักงานพิมพ์ดีด ฯลฯ ซึ่งณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ เรียกกลุ่มคนเหล่านี้ว่า แรงงานคอปกขาว (White Collar Workers) นอกเหนือจากการค้าจากการนำเข้าสินค้าและการส่งออกสินค้าขึ้นปฐมแล้ว ยังทำให้เกิดธุรกิจประเภทอื่น ๆ คือ ธนาคารพาณิชย์ ธุรกิจการเดินเรือ ประกันภัย โรงสี ฯลฯ

ความต้องการแรงงานหลังการเปิดการค้าเสรี ในระบบทุนนิยม ทำให้ทุนต้องการแรงงานเสรี เพื่อรองรับการเติบโตของระบบทุนนิยม ความต้องการของระบบทุน ทำให้ชนชั้นปกครองต้องปรับตัว ให้เข้ากับระบบเศรษฐกิจโลก และอนุญาตประชาชนสามารถรับจ้างเป็นแรงงานเสรี ทั้งที่ประชาชน เหล่านั้นยังเป็นไพร่อยู่ได้สังกัดของมูลนาย ซึ่งปรากฏคำประกาศของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ทรงอนุญาตให้ชาวกรุงสามารถรับจ้างฝรั่ง นักษัตริย์ยุคดังนี้

"มีพระบรมราชโองการมานพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ให้ประกาศรู้ทั่วไปแก่บรรดาราษฎรที่อยู่ในพระ ราชอาณาจักร คือ ชาวกรุงเทพมหานคร กิติ ชาวหัวเมืองรอบ นอกซึ่งจะไปมาได้ถึงใน 24 ชั่วโมงนั้น กิติ ให้ทราบจงทั่วกัน บัดนี้มีหนานครใหญ่นอกประเทศถึงสามเมือง ได้เข้ามาทำสัญญาทางพระราช ไมตรีแลการค้าขายกับด้วยพระมหานครนี้ การหนังสือสัญญาทำสำเร็จแล้ว บัดนี้ก็มีลูกค้าพาณิช คนผิวขาวที่เรียกว่าฝรั่งหลายพวกหลายคนเอาเงินทองเป็นอันมากเข้ามาแล้วคิดอ่านจัดซื้อสินค้า แลหาที่ทางจะซื้อจะเช่า แลจ้างคนฝ่ายไทยใช้ให้เป็นครูสอนภาษาแลทำการงานต่าง ๆ พระเจ้า แผ่นดินแลเสนาบดีก็มีความยินดีว่าราษฎรฝ่ายไทยที่ยากจนจะได้ช่องเพื่อจะค้าขาย แลรับจ้างทำ การหาเงินทองเป็นประโยชน์เจริญแก่บ้านเมือง แลการเรื่องจะให้เจ้าของที่ดินยอมให้คนนอก ที่ เรียกว่าฝรั่งซื้อที่เช่าที่ได้กำหนดที่กำหนดกาลเพียงไรก็ได้มีแจ้งในคำประกาศมาก่อนในเดือนเจ็ดนั้น แล้ว.....

เพราะฉะนั้นจึงประกาศมาบัดนี้..... ไทย จีน ญวน พม่า มอญ เขมร ลาว เขมร มลายู เขมรยาม แลลูกหลานฝรั่งโปรตุเกสเดิม ทั้งปวงทั้งหญิงทั้งชาย ใครจะไปรับจ้างคนนอกที่เรียกว่าฝรั่ง อยู่ให้ใช้ทำการในบ้านในเรือนในเรือของคนนอกที่เรียกว่าฝรั่งนั้นกิติ จะรับเอาการของคนนอกที่ เรียกว่าฝรั่งมาทำในบ้านในเรือนของตัวแลที่ใด ๆ กิติ หรือจะเป็นแต่อยู่ในบ้านเรือนของตัว ไปทำ การของคนนอกที่เรียกว่าฝรั่งตามเวลาดังครุที่ไปสอนหนังสือสอนภาษา และคนไปจ้างชุดต่อเรือ แลอื่น ๆ นั้นกิติ โปรดให้ห้ามทุกอย่างมิได้ห้าม คนทั้งปวงที่อยากจะใครรับจ้าง จงได้ค่าจ้างเป็น ผลประโยชน์ของตัวเลี้ยงชีวิตเกิด ไม่มีความผิดอันใดเพราะที่รับจ้างคนนอกที่เรียกว่าฝรั่งนั้นเลย"⁶³

⁶³ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ, ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4. มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ (กรุงเทพฯ: 2548), หน้า 106.

3.4.1 ประวัติการกำเนิดอาชีวศึกษา

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิรูประบบราชการเพื่อให้ทัดเทียมกับชาติตะวันตก เนื่องจากการขยายลัทธิจักรวรรดินิยม ด้วยการรวมศูนย์อำนาจรัฐ และการตั้งกระทรวงแทนระบบเวียงวัง คลัง นา ตลอดจนระบบปฏิรูประบบการศึกษาในระบบโรงเรียนตามแบบตะวันตก ทรงเห็นความสำคัญของระบบการศึกษาสมัยใหม่ พ.ศ.2414 ได้ตั้งโรงเรียนหลวงสำหรับพระราชวงศ์ และข้าราชการ ส่งบุตรหลานเข้าเรียนเพื่อรับราชการ⁶⁴ ต่อมา พ.ศ.2427 รัฐได้จัดตั้งโรงเรียนสำหรับราษฎรทั่วไปขึ้นที่วัดมหรณพเป็นแห่งแรก⁶⁵ และขยายโรงเรียนไปตามหัวเมืองต่างๆ โดยตั้งโรงเรียนขึ้นในวัดต่าง ๆ เพื่อให้ประชาชนสามารถอ่าน ออก เขียนได้ และมีความประพฤติดี พ.ศ.2430 เริ่มก่อตั้งกรมศึกษาธิการ ตลอดจนการตั้งกระทรวงธรรมการในปี พ.ศ.2435

พ.ศ.2441 รัฐประกาศใช้โครงการศึกษา โดยแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือสามัญศึกษาและการศึกษาพิเศษ โดยพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ เสนอการศึกษาพิเศษหรือการอาชีวศึกษา โดยประกาศการศึกษาพิเศษให้มีความรู้ชำนาญเฉพาะเช่น วิชาครู วิชาข้าราชการ วิชารังวัดทำแผนที่ วิชาศิลปกรรม วิชากฎหมาย วิชาแพทย์ วิชาช่าง วิชาหัตถกรรม วิชาช่างกล วิชาค้าขาย วิชาเพาะปลูก และอื่น ๆ และได้จัดตั้งเป็นโรงเรียนขึ้นตามสาขาวิชานั้น ๆ ให้เป็นโรงเรียนพิเศษ⁶⁶ ตัวอย่างเช่นด้านพาณิชยกรรมนั้น มีจุดมุ่งหมายส่งเสริมให้ประชาชนนิยมเรียนด้านการค้าขาย เพื่อให้ประชาชนมีความรู้และความสนใจประกอบอาชีพการค้า อันเป็นการช่วยทำให้เศรษฐกิจของประเทศมั่งคั่งขึ้น ทั้งนี้เพราะรัฐตระหนักดีว่าในขณะนั้นชาวจีนมีบทบาททางการค้าเป็นอย่างมาก⁶⁷ ส่วนงานช่างอื่น ๆ นั้นน่าจะรองรับสำหรับอุตสาหกรรม และโครงการศึกษานี้ รัฐอนุญาตให้เปิดโรงเรียนเฉลยศักดิ์ (โรงเรียนราษฎร) โดยแบ่งเป็นโรงเรียนเฉลยศักดิ์ในบารุง และโรงเรียนเฉลยศักดิ์นอกบารุง กล่าวคือ

⁶⁴ เจริญศรี เจริญวัฒน์, "นโยบายเกี่ยวกับการจัดการศึกษาของไทย ระหว่าง พ.ศ.2475 - 2503," (วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2526), หน้า ข.

⁶⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 47-48.

⁶⁶ กรมอาชีวศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ งานอาชีวศึกษาของกรมอาชีวศึกษา. หน้า 2. อ้างใน "จรรยา แสนจิตต์. นโยบายเกี่ยวกับการจัดการอาชีวศึกษาของไทย ระหว่าง พ.ศ.2475 - 2503. (วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2524), หน้า ค.

⁶⁷ อรสา ถาวรวงศ์สกุล, "การจัดการศึกษาด้านพาณิชยกรรมของกรมอาชีวศึกษา ระหว่าง พ.ศ.2503 - 2529", (วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ) 2531), หน้า 7.

รัฐควบคุมดูแลเฉพาะโรงเรียนเซนต์คิกดีในบารุงเท่านั้น⁶⁸ และในปีเดียวกัน ม.จ.หญิงพิจิตร จิราภา ได้จัดตั้งโรงเรียนการช่างซึ่งเป็นโรงเรียนสาขาหนึ่งของโรงเรียนราชินี ซึ่งนับเป็นโรงเรียนราชภัฏแห่งแรกของไทย ที่จัดการศึกษาการช่างสตรีทันสมัยแบบต่างประเทศ โดยมีหลักสูตรและการสอนทำนองเดียวกับโรงเรียนอาชีพศึกษาของรัฐบาล

พ.ศ.2443 โครงการศึกษาได้เปลี่ยนเป็นแผนการศึกษา โดยจัดให้มีโรงเรียนฝึกหัดการขายของที่นักเรียนผลิต ทำบัญชีรายชื่อ⁶⁹ พ.ศ.2445 มีการแก้ไขปรับปรุงโครงการศึกษาออกเป็นสามัญศึกษาและวิสามัญศึกษา เรียกว่า “การศึกษาพิเศษ” โดยแบ่งเป็นสายสามัญและสายอาชีพอย่างชัดเจน ในช่วงระยะเวลานั้น สังคมไทยกำลังประสบปัญหาอิทธิพลของลัทธิจักรวรรดินิยม ดังนั้นจึงเป็นแรงผลักดันให้รัฐต้องใช้จ่ายกับงบประมาณทางความมั่นคง ทำให้รัฐขาดเงินสนับสนุนการศึกษา โดยให้การสนับสนุนการศึกษาเฉพาะสายสามัญ เพราะรัฐต้องการบุคคลกรจำนวนมาก เพื่อรองรับระบบราชการจากการตั้งกระทรวงต่าง ๆ การอาชีพศึกษาจึงเติบโตไปอย่างช้า⁷⁰ อีกทั้ง ค่านิยมของสังคมไทยต้องการรับราชการมากกว่าความสนใจด้านการค้า⁷¹ ดังนั้นประชาชนจึงมุ่งที่จะศึกษาสายสามัญมากกว่าสายอาชีพ พ.ศ.2452 มีการปรับปรุงโครงการศึกษา และได้เริ่มจัดวิสามัญศึกษาอย่างจริงจัง และเปลี่ยนชื่อเป็น “อาชีพศึกษา”⁷² ซึ่งอาชีพศึกษาได้จัดตั้งโรงเรียนพาณิชยการขึ้นที่วัดมหาพฤฒารามเป็นแห่งแรก เมื่อ พ.ศ.2453

ต่อมาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 ราชการต้องหยุดรับบุคลากร และหันมาสนับสนุนให้ประชาชนเห็นความสำคัญของการอาชีพศึกษา ทั้งนี้เพราะระบบการค้าของไทยถูกรอบงำจากพ่อค้าชาวจีนเป็นสำคัญ ประการสำคัญประชาชนหันไปปลูกข้าวเพื่อขาย จากการขยายตัวทางเศรษฐกิจ จากการส่งออกข้าว หลังการทำสนธิสัญญาเบาวีริง อรสา ถาวรวงศ์สกุล อ้างว่า รัฐและชาวต่างชาติมีบทบาทสำคัญทางการค้ามากกว่าคนไทย ต่อมารัฐได้ปรับปรุงและขยายการศึกษาทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ เพื่อต้องการให้พลเมืองทั้งหลายได้เล่าเรียนตามควรแก่

⁶⁸ สุทธิพงษ์ เฉลยพจน์, “การศึกษากระบวนการพัฒนาบุคลากรในโรงเรียนอาชีพศึกษาเอกชนในกรุงเทพมหานคร,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533), หน้า 2.

⁶⁹ ถวัลย์ สนธิอนุเคราะห์. รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย บัญญัติเกี่ยวกับการศึกษาไว้อย่างไร. มิตรครุ 18 (15) : 31 กรกฎาคม 2519.อ้างใน จรรยา แสนจิตต์. “นโยบายเกี่ยวกับการจัดการอาชีพศึกษาของไทย ระหว่าง พ.ศ.2475 – 2503”, (ปริญญาานิพนธ์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2526), หน้า ๗.

⁷⁰ เรื่องเดียวกัน.

⁷¹ อรสา ถาวรวงศ์สกุล, “การจัดการศึกษาด้านพาณิชยการของกรมอาชีพศึกษา ระหว่าง พ.ศ.2503 – 2529,” หน้า 3.

⁷² เรื่องเดียวกัน.

การศึกษาทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ เพื่อต้องการให้พลเมืองทั้งหลายได้เล่าเรียนตามควรแก่
 อัตภาพ สำหรับสายวิสามัญ ได้แก่วิชากลีกรรรม หัตถกรรม และพณิชยกรรม⁷³ ดังพระราชดำรัส
 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ตอนหนึ่งในงานแสดงศิลปหัตถกรรมนักเรียนที่
 โรงเรียนสวนกุหลาบว่า

“การหาเลี้ยงชีพในทางหัตถกรรม เราผู้เป็นพระเจ้าแผ่นดินก็กล่าวยืนยันได้ว่า
 ไม่เป็นการเลวทรามกว่าการเป็นเสมียนหรือข้าราชการ ดังที่คนเป็นอันมากยัง
 สำคัญผิดอยู่นั้นเลย”

พ.ศ.2456 เปิดโรงเรียนเพาะช่าง เพื่ออุทิศถวายแด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัว ด้วยความร่วมมือข้าราชการในกระทรวงธรรมการ ครูและนักเรียน ในปีเดียวกัน กระทรวง
 ธรรมการได้วางโครงการศึกษาขึ้นใหม่โดยกำหนดให้สายวิสามัญศึกษา มีชั้นประถมศึกษาและ
 อุดมศึกษา และเพิ่มระดับมัธยมศึกษา เมื่อ พ.ศ.2458⁷⁴ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี พยายามส่งเสริม
 การศึกษาสายอาชีพให้ก้าวหน้าไปพร้อมกับการศึกษาสายสามัญ

พ.ศ.2464 โครงการศึกษาได้ดัดแปลงฉบับ พ.ศ.2456 และ พ.ศ.2458 อาชีพเสมียนยังคง
 ได้รับความนิยมอยู่บ้าง แต่นโยบายในการจัดการศึกษามุ่ง “การศึกษาสำหรับชาติ” เพื่อยกคนทั้ง
 ชาติให้มีความรู้สูงขึ้น โดยกำหนดเป็น 2 ภาคคือ (1) การศึกษาสำหรับทวยราษฎร์ ได้แก่ความรู้ทั้ง
 ฝ่ายสามัญศึกษาและการอาชีวศึกษา โดยให้ราษฎรมีความรู้เป็นพื้นไว้ทุกคน (2) การศึกษาพิเศษ
 ได้แก่ ความรู้ฝ่ายสามัญศึกษาที่เหนือจากนั้นขึ้นไป อันไม่จำเป็นสำหรับจะต้องรู้เสมอกันทุกคน
 เรียกว่า “มัธยมศึกษา” และการอาชีวศึกษาที่สูงขึ้นไปเป็นความรู้ที่ไม่บังคับ แล้วแต่ผู้ใดมีทุนทรัพย์
 และสติปัญญาที่จะเล่าเรียนได้เพียงใดก็เลือกเรียนได้ตามความพอใจ เรียกว่าพอควรแก่อัตภาพของ

⁷³ กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร ศธ. 42/13 การประชุมอุปราชและสมุหเทศาภิบาล พ.ศ.2462, 5 ธันวาคม 2462 –
 17 มิถุนายน 2463. อ่างในเจริญศรี เจริญวัฒน์. หน้า ๑.

⁷⁴ กระทรวงศึกษาธิการ. ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ.2435 – 2507. พิมพ์เป็นที่ระลึกครบเจ็ดสิบสองปี ของ
 กระทรวง 1 เมษายน 2507, หน้า 218.

คำว่า “การศึกษาสำหรับชาติ” (National Education) เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ได้ให้ความหมายว่า การที่รัฐได้จัด
 การศึกษาให้แก่ประชาชนทั้งหญิงชายทุกคน ได้รับการศึกษาสูงขึ้นตามควรแก่อัตภาพและการจัดการศึกษานี้ ต้องมีทั้งด้าน
 สามัญศึกษาและอาชีวศึกษาให้พอเหมาะกันด้วย อ่างใน จรรยา แสนจิตต์. นโยบายและการจัดการการอาชีวศึกษาของไทย
 ระหว่าง พ.ศ. 2441-2474 (วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2524).

ตน⁷⁵ โดยรัฐให้ความสำคัญการอาชีวศึกษา และประกาศพระราชบัญญัติการศึกษา โดยประกาศให้ ประถมศึกษาปีที่ 1-3 เรียนวิชาสามัญ และชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-5 เรียนวิชาการพาณิชย์⁷⁶ ทั้งนี้รัฐ ได้พัฒนาด้านการเรียนการสอน ดังตัวอย่างเช่น โรงเรียนพาณิชย์การวัดสามพระยา ได้เชิญอาจารย์ที่ ได้รับประกาศนียบัตรจากต่างประเทศ มาสอนวิชาภาษาอังกฤษ⁷⁷ ตลอดจนการปรับปรุงหลักสูตร การเรียนวิชาพิมพ์ดีดนอกเวลาเรียน⁷⁸ แม้รัฐพยายามสนับสนุนการพาณิชย์ แต่ก็ยังให้ความสำคัญ รองจากสายสามัญ⁷⁹ ในปี พ.ศ.2468 มีการประกาศโรงเรียนพาณิชย์การพระนครให้รวม 3 แผนก คือ พณิชยกรรม ภาษาจีนและแผนกเสมียนเอก รวมเป็นแผนกพณิชยกรรมเพียงอย่างเดียว

สรุปก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 โรงเรียนพาณิชย์การในสังกัดกรมวิสามัญ ศึกษา มีเพียง 2 โรง ได้แก่โรงเรียนพาณิชย์การวัดแก้วฟ้าล่าง และโรงเรียนพาณิชย์การวัดสามพระยา และมีโรงเรียนในสายอาชีวะอื่น ได้แก่ โรงเรียนฝึกหัดครูประถมชาย 1 โรง, โรงเรียนเพาะช่าง 1 โรง, โรงเรียนฝึกหัดครูประถมหญิง 1 โรง, โรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรม 1 โรง, โรงเรียนฝึกหัดครูมูล ประจําณฑลต่าง ๆ หลายนณฑล⁸⁰

3.4.2 การอาชีวศึกษาหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 – 2502

พ.ศ. 2475 เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยคณะราษฎร นายปรีดี พนมยงค์ กำหนด หลักการศึกษาเป็น 1 ในหลัก 6 ประการ และพระยามโนปกรณ์นิติธาดา นายกรัฐมนตรี ประกาศ นโยบายการศึกษาสายอาชีพไว้ว่า “..... จะริบจัดตั้งโรงเรียนวิสามัญทั้งแผนกกสิกรรม อุตสาหกรรม และพาณิชย์การให้ครบถ้วน ตั้งแต่ประถมศึกษาขึ้นไป เพื่อจะได้ไม่มีแต่การเรียนหนังสือเป็นสามัญ ศึกษาส่วนเดียวเหมือนเดิมนี้อันนี้”⁸¹ กระทรวงธรรมการได้ปรับปรุงแก้ไขและประกาศใช้แผนการศึกษา

⁷⁵ จรรยา แสนจิตต์. นโยบายและการจัดการการอาชีวศึกษาของไทย ระหว่าง พ.ศ.2441-2474 (ปริญญาการศึกษา มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2524).

⁷⁶ อรสา ดาวรวงศ์สกุล, “การจัดการศึกษาด้านพาณิชย์การของกรมอาชีวศึกษา ระหว่าง พ.ศ.2503 – 2529,” หน้า 8.

⁷⁷ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร ศธ.52.4/17 โรงเรียนพาณิชย์การวัดสามพระยา. 3 มิถุนายน 2475, เรื่อง เดียวกัน, หน้า 9.

⁷⁸ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร ศธ.52.1/22 โรงเรียนพาณิชย์การวัดแก้วฟ้า. 22 กุมภาพันธ์ 2471. อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 9.

⁷⁹ อรสา ดาวรวงศ์สกุล, “การจัดการศึกษาด้านพาณิชย์การของกรมอาชีวศึกษา ระหว่าง พ.ศ.2503 – 2529,” หน้า 8.

⁸⁰ กรมอาชีวศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ. ประมวลบทความบริหารโรงเรียน. หน้า 42.

⁸¹ กระทรวงศึกษาธิการ. ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ.2435 – 2507. พิมพ์เป็นที่ระลึกเจ็ดสิบสองปีของกระทรวง 1 เมษายน 2507, หน้า 87.

ชาติ พ.ศ.2475 ในปีเดียวกัน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ประชาชนได้รับการศึกษาทั้งด้านสามัญและวิสามัญตามความสามารถทางสติปัญญาและทุนทรัพย์ สำหรับวิสามัญหรือการศึกษาวิชาชีพจัดให้เหมาะแก่ภูมิประเทศ โดยแบ่งออกเป็น 3 หมวด ได้แก่ วิชาสิกกรรม หัตถกรรม พณิชยกรรม ซึ่งเป็นพื้นฐานความรู้สำหรับประกอบการเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมต่าง ๆ⁸² และเริ่มเปิดสอนมัธยม พณิชยกรรมขึ้นในโรงเรียนมัธยมสามัญในบางจังหวัด โรงเรียนประถมพณิชยกรรมที่จังหวัดภูเก็ต โรงเรียนการช่างอุเทนถวาย โรงเรียนสอนวิชาเลขานุการที่โรงเรียนสตรีโชติเวช วัดเทวราชกุญชร โรงเรียนพณิชยกรรมหญิงที่โรงเรียนเสาวภาและโรงเรียนการเรือน

ในปี พ.ศ.2479 รัฐบาลประกาศใช้คำว่า “อาชีวศึกษา” แทนคำว่า “วิสามัญศึกษา” และกำหนดให้อาชีวศึกษารับช่วงต่อจากสามัญศึกษาทุกระดับ โดยแบ่งออกเป็น อาชีวศึกษาขั้นต้น, ขั้นกลาง และขั้นสูง โดยรับผู้จบประถมปีที่ 4, มัธยมตอนต้น และมัธยมตอนปลาย ตามลำดับ ในระยะนี้ได้เกิดโรงเรียนอาชีวศึกษาขึ้นหลายประเภทได้แก่ โรงเรียนช่างกล โรงเรียนช่างตัดเย็บเสื้อผ้า โรงเรียนช่างทอ โรงเรียนช่างไม้ โรงเรียนช่างเย็บหนัง และโรงเรียนช่างโลหะ เป็นต้น⁸³

พ.ศ.2481 มีพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม ในส่วนของกระทรวงธรรมการ โดยยุบกรมศึกษาธิการ แล้วตั้งกรมสามัญศึกษาและกรมวิชาการขึ้นเมื่อ 1 เมษายน 2482 โดยให้กรมสามัญศึกษามีหน้าที่จัดการศึกษาสายสามัญ ส่วนกรมวิชาการมีหน้าที่จัดการศึกษาด้านอาชีวศึกษาและได้เปลี่ยนชื่อเป็น “กรมอาชีวศึกษา” ในปี พ.ศ.2495⁸⁴ แม้รัฐพยายามส่งเสริมกรมอาชีวศึกษา แต่ยังประสบปัญหาด้านงบประมาณและบุคลากรที่จะไปสอนในโรงเรียนต่าง ๆ⁸⁵ ต่อมา รัฐได้ประกาศแผนการศึกษาในปี พ.ศ. 2494 โดยเน้นนโยบายทางการอาชีวศึกษาเป็นพิเศษ และเพิ่ม “หัตถศึกษา” โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะไม่ให้ล้มเหลวของงานอาชีพ อันเป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำรงชีวิต ตลอดจนรัฐยอมให้เอกชนจัดสถานศึกษาเพื่อเป็นการแบ่งเบาภาระของรัฐในการจัดการศึกษาระดับต่ำกว่าอุดมศึกษา และในระยนี้เอง การอาชีวศึกษาเริ่มมีบทบาทมากขึ้น ได้มีการจัดตั้งโรงเรียนอาชีวศึกษาและโรงเรียนเทคนิคเพิ่มขึ้น ตลอดจนรัฐบาลขยายการรับนักเรียนเพิ่มขึ้น พร้อมทั้งให้เพิ่มแผนเรียนวิชาชีพมากขึ้น ในปี พ.ศ.2495 กรมอาชีวศึกษาได้จัดตั้งวิทยาลัยเทคนิคกรุงเทพฯ โดยการสนับสนุนจากสหรัฐฯ ทั้งด้านบุคลากรและวัสดุอุปกรณ์ ซึ่งนับเป็นวิทยาลัยเทคนิค

⁸² เรื่องเดียวกัน, หน้า 308-309.

⁸³ กรมอาชีวศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ประมวลบทความบริหารงานโรงเรียน. หน้า 43.

⁸⁴ กรมอาชีวศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ. งานอาชีวศึกษาของกรมอาชีวศึกษา. หน้า 4-5.

⁸⁵ กระทรวงศึกษาธิการ. รายงานประจำปี 2513. หน้า 5.

อาชีวศึกษาแบบใหม่ในสังคมไทย⁸⁶ และมีการขยายไปในภูมิภาคในปี พ.ศ.2498 วิทยาลัยเทคนิคภาคใต้ พ.ศ.2499 เทคนิคภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จ.นครราชสีมา และ พ.ศ.2500 วิทยาลัยเทคนิคภาคพายัพ เชียงใหม่⁸⁷

3.4.3 การอาชีวศึกษาระหว่าง พ.ศ. 2503 - พ.ศ. 2520

พ.ศ.2500 เกิดการปฏิวัติโดยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ รัฐบาลดำเนินนโยบายเศรษฐกิจตามคำแนะนำของธนาคารโลก กรมอาชีวศึกษาขยายการรับเพิ่มขึ้น ปีพ.ศ.2514-พ.ศ.2519 กรมอาชีวศึกษามีสถานศึกษาที่เปิดสอนแผนกวิชาชีพทั้งหมด 6 แห่ง ได้แก่ วิทยาลัยพณิชยการพระนคร วิทยาลัยพณิชยการบพิตรภิมุข โรงเรียนพณิชยการบางนา วิทยาลัยพณิชยการธนบุรี วิทยาลัยพณิชยการเซตุน และโรงเรียนพณิชยการพระนครศรีอยุธยา และได้เปิดสอนระดับประโยคครูมัธยมธุรกิจ ที่วิทยาลัยพณิชยการพระนคร และเปิดระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส.) ที่โรงเรียนพณิชยการธนบุรี พร้อมทั้งเปิดแผนกพณิชยการในโรงเรียนการช่างสตรีตามส่วนท้องถิ่น เช่น จังหวัดภูเก็ต นครราชสีมา เปิดสอนในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย และขยายการศึกษาหลักสูตรระยะสั้นในโรงเรียนฝึกอาชีพจำนวน 45 แห่ง โดยได้รับความช่วยเหลือขององค์การยูทอม ประเทศสหรัฐอเมริกา⁸⁸ ตลอดจนกรมอาชีวศึกษาได้ขยายการศึกษาด้านพณิชยการออกไปยังส่วนภูมิภาค เพื่อกระจายระบบการศึกษาไปยังชนบท พร้อมทั้งพัฒนาการศึกษาด้านพณิชยการและขยายการรับนักเรียนเพิ่มขึ้น เพื่อเป็นตอบสนองนโยบายการจัดการศึกษาของรัฐ โดยเปิดสอนสองรอบ ทั้งเช้าและบ่าย ทั้งนี้เพื่อเป็นการใช้อาคารสถานที่ที่มีอยู่ให้เป็นประโยชน์มากขึ้น⁸⁹

จากเหตุการณ์ประท้วงเมื่อ 14 ตุลาคม 2516 รัฐตั้งคณะกรรมการปฏิรูปการศึกษา และได้มีการเปลี่ยนแปลงด้านการอาชีวศึกษาที่สำคัญ ได้แก่ การรวมสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าทั้ง 3 วิทยาเขตไปสังกัดทบวงมหาวิทยาลัย (แต่เดิมสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ) ในปี พ.ศ.2518 และได้สถาปนาวิทยาลัยเทคโนโลยีและอาชีวศึกษา โดยรวมวิทยาลัยต่าง ๆ ที่อยู่ในสังกัดอาชีวศึกษาจำนวน 28 แห่งให้เป็นวิทยาเขตและแยกออกจากกรมอาชีวศึกษา ภายใต้สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ในส่วนวิทยาลัยเกษตรกรรมแม่โจ้ ได้รับการสถาปนาเป็นสถาบันเกษตรกรรมแม่โจ้ โดยแยกตัวออกจากกรมอาชีวศึกษา กระทรวงศึกษาธิการไปสังกัดทบวงมหาวิทยาลัย

⁸⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 39.

⁸⁷ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ "ความเป็นมาของการบริหารการศึกษา" หน้า 291-311

⁸⁸ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร กป7/2509/ศธ.10 สำนักนายกรัฐมนตรี : 32

⁸⁹ กรมอาชีวศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ รายงานประจำปี 2514 : 69.

พ.ศ.2520 มีการประกาศแผนการศึกษาชาติ และได้เปลี่ยนแปลงระบบการศึกษา เป็นชั้นประถมศึกษา 6 ปี มัธยมศึกษาตอนต้น 3 ปี และมัธยมศึกษาตอนปลาย 3 ปี ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงหลักสูตร อุปกรณ์การเรียน การสอน พ.ศ.2521 ประกาศผู้จบการศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) สามารถศึกษาต่อในชั้นประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส.) และเพิ่มหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพเทคนิค (ปวท.) โดยรับผู้จบการศึกษาชั้นมัธยม 6 เข้าศึกษาต่อในสายธุรกิจและสายช่างอุตสาหกรรม ระหว่าง พ.ศ.2533-2535 มีผู้สนใจเรียนโรงเรียนอาชีวศึกษา มาก ต่อมา พ.ศ.2537 ญี่ปุ่นให้เงินสนับสนุนสาขาวิชาแมคราทรอนิกส์ที่วิทยาลัยช่างกลปทุมวัน ในโครงการเงินกู้กองทุนความร่วมมือทางเศรษฐกิจพื้นทะเลแห่งญี่ปุ่น (Oversea Economic Cooperation Fund, JAPAN), พ.ศ.2537-2539 ได้รับเงินสนับสนุนจากรัฐบาลเบลเยียมในสาขาวิชาช่างเทคนิค

พ.ศ. 2540 แผนการศึกษา รัฐให้การสนับสนุนการจัดตั้งวิทยาลัยการอาชีพ 70 แห่ง วิทยาลัยเทคนิค 19 แห่ง และวิทยาลัยบริหารธุรกิจและการท่องเที่ยว 2 แห่ง ซึ่งบรรจุในพระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการกรมอาชีวศึกษากระทรวงศึกษาธิการ (ฉบับที่ 2) กำหนดให้ สถาบันเทคโนโลยีปทุมวันเป็นส่วนราชการของกรมอาชีวศึกษา และกำหนดอำนาจหน้าที่ให้กรมอาชีวศึกษา จัดและส่งเสริม การศึกษาวิชาชีพ ในระดับปริญญาตรี อนุปริญญา ประกาศนียบัตรหลักสูตรระยะสั้น และหลักสูตรพิเศษ รวมถึงพระราชบัญญัติการจัดการศึกษาในสถาบันเทคโนโลยีปทุมวัน และให้สถาบันเทคโนโลยีปทุมวันมีอำนาจจัดการศึกษาระดับ ปริญญาตรี ด้านวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี และสถานศึกษาที่จัดหลักสูตรระดับปริญญาหรือเทียบเท่า ได้แก่หลักสูตรประกาศนียบัตรครุวิชาชีพชั้นสูง (ปทส.) และปริญญาตรี ในการเปิดสอนเป็นไปตามเกณฑ์ มหาวิทยาลัยกำหนด ปีพ.ศ.2542 ได้รับโครงการเงินยืมจากรัฐบาลเดนมาร์กเพื่อพัฒนาอาชีวเกษตร โดยมีวัตถุประสงค์ของโครงการเพื่อเพิ่มความรู้ ทักษะปฏิบัติ และจัดหาเครื่องมือ-อุปกรณ์ เครื่องจักรกล และเทคโนโลยีที่ทันสมัยให้นักเรียน

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่าการศึกษาวิชาชีพหรืออาชีวศึกษากำเนิดขึ้นจากการถ่ายทอดทางบรรพบุรุษและวัดเป็นสถานที่ให้การศึกษา เป็นการศึกษาแบบเก่า อีกทั้งยังไม่มีรูปแบบที่ชัดเจนจนกระทั่งเกิดการปฏิรูประบบบริหารราชการแผ่นดิน รัฐเริ่มก่อตั้งการศึกษาในโรงเรียนตามแบบตะวันตก และเริ่มโครงการศึกษาขึ้นในปี พ.ศ.2441 โดยแบ่งการศึกษาออกเป็น 2 สายคือ สายสามัญและวิสามัญหรือการอาชีวศึกษานั้นเอง โดยกำหนดหลักสูตรวิชาเฉพาะขึ้น เช่นวิชาการค้า วิชาข้าราชการ วิชารังวัดทำแผนที่ ฯลฯ ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นการศึกษาในโรงเรียนตามแบบตะวันตก

ในขณะเดียวกันรัฐยังอนุญาตให้เปิดโรงเรียนเซนต์คัธรีหรือโรงเรียนราษฎร์ขึ้น และมีการปรับปรุงโครงสร้างการศึกษาเรื่อยมาจนกระทั่งได้จัดตั้งโรงเรียนพาณิชยการขึ้นที่วัดมหาพฤฒารามเป็นแห่งแรก ต่อมาเมื่อพ.ศ. 2453 รัฐได้ปรับปรุงการศึกษาพิเศษและมีการพัฒนาการขึ้นตามลำดับ โรงเรียนพาณิชยเริ่มเด่นชัดขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จนกระทั่งหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 รัฐได้จัดตั้งหลักสูตรโรงเรียนอาชีวศึกษาในแผนกสิกรรม พาณิชยการ และได้เพิ่มสาขาอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้น

จากข้อมูลดังกล่าวมา จะเห็นได้ว่าพัฒนาการของทุนตะวันตกและการอาชีวศึกษา หลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงในสมัยรัชกาลที่ 4 ซึ่งผู้เขียนจะวิเคราะห์ถึงความเปลี่ยนแปลง ความสัมพันธ์ของทุนตะวันตกและการศึกษาในบทต่อไป